

BÖLÜM 6

POSOF'TA KURULAN ATABEK DEVLETİ'NİN DIŞ POLİTİKASI*

Emre Gezer

Cumhuriyet Savcısı

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Mezunu

emregezer35@gmail.com

ÖZET

Atabek Devleti; 1268 yılında, Posof'taki Cak Kalesi merkez olmak üzere Ahıska-Posof-Ardahan coğrafyasında, Sargis Cakeli tarafından kurulmuştur. Devletin Türk siyasi kültüründe yer alan bir kuruma dayanan ve Türkçe bir sözcük olan "Atabek" adı, çeşitli dillerdeki kaynaklarda bu adın farklı ifade edildiği biçimleriyle yer almıştır. Nitekim Gürcüce dilinde Atabek Devleti'nin hükmettiği coğrafya, "Saatabago (Atabek Yurdu)" olarak adlandırılmıştır. Devleti yöneten Cakeli Hanedanının ad kökeni ise devletin kurulduğu merkez yer olan Posof'taki Cak Suyu havzasına dayanmaktadır.

Atabek Devleti, uyguladığı gerçekçi ve yararcı dış politika sayesinde, Moğol egemenliğinin ardından Anadolu coğrafyasında kurulan devletler arasında, 1578'e kadar sürdürdüğü 310 yıllık siyasi varlığıyla Osmanlı Devleti'nin ardından en uzun süreli iktidara sahip ikinci devlet olmuştur. Kuruluş döneminde Sargis ve Beka Cakeli, asıl egemen durumdaki Moğol iktidarına karşı hassas ve daha önce bağlı buldukları Gürcistan Krallığı'na karşı da bağımsızlığını inşa edecek bir dış politika izlemiştir. Devletin bağımsızlığını sağladığı dönemde Atabek II. Gorgora, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethini, kendine ve diğer doğu devletlerine karşı bir tehdit unsuru olarak gördüğü için 1459 yılında Burgonya Dükü'ne Haçlı ittifakı kurmaları önerisiyle bir mektup yazmış ve Avrupa'ya elçi göndermiştir. Devletin iktidar gücünün zayıflamaya başladığı dönemde Atabek Mirza Çabuk, Yavuz Sultan Selim'in Gürcistan ve İran seferlerinde Osmanlı ordusuna yardımcı olmuştur. Devletin sona erdiği dönemde ise Atabek II. Manuçehr, 9 Ağustos 1578 tarihinde gerçekleşen Çıldır Meydan Muharebesini İran'a karşı kazanan Osmanlı Devleti'ne itaat etmiş ve böylece kendi devleti sonlansa da, hanedanının Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak aynı bölgeyi yaklaşık 250 yıl daha yönetmesini sağlamıştır.

* Bu makale, 10-12 Ekim 2018 tarihleri arasında düzenlenmiş olan I. Uluslararası Siyaset ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda (I. International Politics And Social Science Symposium-IPSSS) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Atabek Devleti'nin dış politikadaki "iktidarı koruma" olarak tanımlanabilecek temel paradigması siyasal varlığı süresince değişmese de, dönem koşullarına göre değişen çeşitli dinamikler, bu temel paradigmayı sürdürürebilmek için uygulanan prensipleri etkilemiştir. Osmanlı-İran-Gürcistan üçgeni içerisinde "güçlünün yanında konumlanma" prensibiyle hareket eden Atabek Devleti; dış politikadaki dinamiklere göre savaş, hanedanlar arası evlilik, devletler arası ittifak, tâbi olma, geri çekilme ve nihayetinde din değiştirme gibi yöntemlere başvurmuştur. Bu çalışmada; Atabek Devleti'nin dış politika uygulamaları ve değişiklikleri, dört farklı dönemdeki koşullar ışığında incelenmiştir.

Anahtar sözcükler: Atabek Devleti, Posof, Dış Politika, Gorgora, Mirza Çabuk

GİRİŞ

"Ata" ve "beg" sözcüklerinden oluşan "atabek" kavramının kökeni, Türk siyasal kültürünün kadim geleneklerinde barınmaktaydı. Bu kavram, siyasi ve hukuki anlam kazanarak unvan ve kurum şeklinde ilk defa Selçuklular devrinde, ünlü devlet adamı Nizamülmülk tarafından kullanıldı. Ortaçağ Hristiyan devletlerinden bazıları da Türklerin bu geleneksel kurumundan etkilendi¹. 13. yüzyılın başlarında Gürcü siyasi hayatında görülmeye başlanan atabek makamı, genelde babadan oğula geçmiş olup Mkhargrdzeli, Mankaberdeli ve Cakeli adlı aileler tarafından siyasi hayatta işlevsel hale getirildi².

Gürcistan'ın ilk kraliçesi sıfatıyla taç giyen Tamar, kendisini daha yaşamında varisi ilan etmiş olan babası III. Giorgi'nin 1184 yılında ölümüyle tahtın tek sahibi oldu³. Krallığı gücünün doruğuna, Gürcistan'ı ise tarihinin en geniş sınırlarına ulaştıran Kraliçe Tamar, Kıpçak Türklerinden Kubasar'ın Başkumandanlık makamına, onun ardından Sargis Mkhargrdzeli'yi geçirdi. Kraliçe'nin boşandığı eşi Giorgi'nin isyanının bastırılmasından sonra ise bu makama Sargis'in oğlu Zakaria Mkhargrdzeli getirildi⁴. Zakaria Mkhargrdzeli'nin 1212'de ölümü, Kraliçe Tamar'ı ve Gürcüleri çok üzmüş-

¹ Alptekin, C. (1991). Atabeg, Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (s. 38-40), Cilt: 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 38.

² Subaşı, Ömer, (2017), XIII. Yüzyılda Güney Kafkasya'da Selçuklu İzleri: "Atabeglik Müessesesi ve Atabegler", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2 Kafkasya Özel Sayısı, 507-537, s. 512.

³ Kartlis Tskhovreba (2014). (Editors: R. Metreveli and S. Jones), Georgian National Academy of Sciences, Tbilisi: Artanuji Publishing, s. 236-237; Orbelean, Step'annos, (2015). *Step'annos Orbelean's History of the State of Sisakan*, (Çeviren: Robert Bedrosian), New Jersey, s. 202.

⁴ Brosset, M. F. (2003). *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, (Çeviren: H. D. Andreasyan), Ankara: TTK Basımevi, s. 377-381; Allen, W.E.D. (1932). *A History of the Georgian People*, London, s. 104-105.

tü. Zakaria'nın oğullarının küçük olmalarından dolayı Kraliçe, Zakaria'nın kardeşi, Msakhuriler şefi unvanına sahip İvane'yi yanına çağırarak onu başkumandanlık unvanı ile kardeşinin mevkiine çıkarmak isteğini bildirdi. Buna çok şaşırın İvane, Kraliçe'ye şunları söyledi: "Bana gösterdiğiniz hürmet benim gibi değersiz bir şahsın üzerindedir. Kardeşimin adının benim şahsımla yâd edilmesini rica ederim, zira onun yerini işgal etmekle utanırım. Bana bir iyilik lütfetmek istiyorsanız bana atabek unvanını veriniz. Gürcistan krallarının huzurunda bir atabek bulunması adet değilse de, diğer bütün unvanların üstünde olup sultanların huzurunda kullanılan bu unvanı bana lütfedin; çünkü atabek makamında bulunan kişi, sultan ve kralların babası ve eğitimcisi olarak kabul edilmektedir. Bu, bana karşı beslediğiniz sevginin nişanesi olsun." Kraliçe onun isteğini yerine getirdi ve Gürcistan krallarının hiçbir zaman kimseye vermemiş oldukları atabek unvanını İvane'ye tevcih etti⁵. Böylece Atabek Devleti tarafından 16. yüzyılın sonlarına dek sürdürülecek olan ve Gürcüce dilinde hükmettikleri coğrafyaya dahi "Saatabago (Atabek Yurdu)" adını veren "atabek" kavramı, Gürcü siyasi hayatına da girmiş oldu.

Bu dönemde ilk defa 1221 yılında Cengizliler ile yapılan Gag Ovası Savaşındaki 90.000 mevcutlu Gürcistan ordusu içinde⁶, kendi birliği ile erlikle savaşırken ölen Ahıska-Posof-Ardahan (Samtshe) Kıpçaklı Beyi Gorgora oğlu Beka⁷, Kraliçe Tamar döneminde kumandan olan dedesinin adını taşıyordu. Bunun dedesi soyundan Ahıska-Posof-Ardahan Beyi, Spasalar (kumandan) unvanlı Boço, malikânesine merkez edindiği, Ulgar dağının iki yanından gelen Posof çaylarının kavşağında, öteden beri Cak-Su denilen bölgedeki Cak Kalesinde oturan dedelerinden dolayı Gürcüce kütüklerde Cakeli lakabıyla anılıyordu⁸.

Gürcistan coğrafyası bu dönemden itibaren Moğol saldırılarına maruz kaldı. Samtshe başta Moğollara karşı koyan tek bölge olsa da, sonrasında İvane Cakeli Kraliçe Rusudan'ın izniyle Moğollarla anlaştı⁹. Kraliçe Rusudan'ın da Moğol egemenliğini tanımasıyla birlikte Gürcistan'da Moğol idaresi resmen başlamış oldu. Cakeli ailesi, Samtshe üzerindeki egemenliğini bu dönemde de devam ettirdi. 1243 Köseadağ Savaşında, Tatar ordusunda çok yararlılık gösteren Gorgora Cakeli'nin küçük oğlu yiğit Sargis, Baycu-Noyan'ın takdirini kazandı. 1256'da İlhanlı Devleti'nin kurulmasıyla birlikte

⁵ Kartlis Tskhovreba (2014), s. 275-276.

⁶ Brosset, M. F. (1849). Histoire de la Géorgie, St. Petersbourg, s. 492; Kartlis Tskhovreba (2014), s. 321.

⁷ Atabeklerle ilgili önemli çalışmaları bulunan Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu başta olmak üzere bazı akademisyenler, Cakeli Hanedanının Kıpçak kökenli olduğunu savunmuştur. (Bkz. Kırzıoğlu, M. F. (1992). Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar, Ankara: TTK Basımevi, s. 105-181.) Bu hanedanın Gürcü kökenli olduğuna dair görüşler de mevcuttur. Ayrıntılı olarak tartışılması gereken bu konu bildirinin esas kapsamını teşkil etmediği için ayrıca ele alınmamıştır.

⁸ Kırzıoğlu (1992), a.g.e., s. 148.

⁹ Kartlis Tskhovreba (2014), s. 332-334.

Gürcistan ve Samtshe, bu yeni devlete bağlandı. Sargis Cakeli de babasının yerine Samtshe kumandanı oldu. Bu dönemde 8.000 atlı çıkarabilen Sargis, İlhanlıların vergi baskısından ötürü isyan eden Gürcü Kralı Davit Ulu'yu destekledi¹⁰. Nihayetinde ise başarılı olamayacaklarını anlayıp bu isyanı sonlandırdılar. Bu süreç, Samtshe'nin bağımsızlığına giden yolu açmış oldu.

1. KURULUŞ DÖNEMİNDE ATABEK DEVLETİ'NİN DIŞ POLİTİKASI

Gürcistan'ın en güçlü feodallerinden biri olan Sargis Cakeli, bu gücüne dayanarak ülkenin dış politikasında da etkin rol oynadı. İlhanlı Hanlarıyla doğrudan muhatap olup taleplerini bizzat iletebiliyordu. Sahip olunan bu gücün dış politikada etkin olarak kullanılmasıyla birlikte Samtshe'nin bağımsızlığı artık sadece bir sonuç haline gelecekti.

Sargis Cakeli, İlhanlılara karşı sonlandırdığı isyanın ardından Kral Davit Ulu ile birlikte, 1264 yılında Hülagu Han'la görüşmek üzere Moğolistan'a gitti. Sargis Cakeli, Hülagu Han'a isyan etmelerinin nedenini şöyle anlattı:

“Bu ayaklanma, Moğol memurlarının ve vergi tahsildarlarının soygunlarından, keyfi davranışlarından ve kaba muamelelerinden kaynaklandı. Onların baskısı karşısında Gürcü halkını koruyacak hiçbir merci yoktu. Yüksek memurlar, yerel kağanların gözlerini rüşvetle kapattılar. Bu koşullarda ayaklanmaktan başka çaremiz yoktu. Dikkatinizi ülkemiz problemlerine çekebilmek için bu işe giriştik.”¹¹

Bu sırada Altınordu Hükümdarı Berke Han'ın saldırı haberini alan Hülagu Han, Gürcistan liderlerini de karşısına almamak için onlarla ilişkilerini düzeltip düşmana karşı hareket etmelerini emretti. Savaş sırasında İlhanlı Hân Hülagu'yu bir pusudan kurtardığı için Sargis Cakeli'ye Karnulaki ve sınır bölgeleri verildi. Ancak Sargis'e toprak verilmesi Kral Davit Ulu'yu rahatsız etti. Bu rahatsızlık Hülagu'ya iletilince, Hân Karnulaki'yi Sargis'e vermekten vazgeçti. Bunu öğrenen Sargis, hemen Hülagu'nun yanından ayrılarak Samtshe'ye geri döndü. Kral ise kışı Moğolların merkezinde geçirdi. Yaşanan bu olay sonrası Kral Davit Ulu ile Sargis Cakeli'nin dostlukları artık eskisi gibi olmadı¹². Berke Han'a karşı yapılan savaşlarda Sargis Cakeli'nin çok faydası görüldü. Nitekim 1266'da Hülagu Han'ın halefi ve oğlu Abaka Han ile Berke Han Kür nehri boyunca savaşırken Gürcistan ordusunun başkumandanı Sargis Cakeli idi¹³.

¹⁰ Kırzioğlu (1992), a.g.e., s. 148-149.

¹¹ Berdzenişvili, N. & Canaşa S. (1997). Gürcüstan Tarihi, (Çeviren: H. Hayrioğlu), İstanbul: Sorun Yayınları, s. 178.

¹² Kartlis Tskhovreba (2014), s. 358.

¹³ Kırzioğlu (1992), a.g.e., s. 150.

Kötü niyetli kimseler Davit Ulu'ya giderek Sargis Cakeli'nin kendine karşı ayaklanma hazırlığı içinde olduğunu bildirdi. 1266 yılında düşmanlara karşı çarpışmak için Tiflis'e gelen Sargis, Davit Ulu tarafından yakalanıp zindana atıldı. Sargis Bey'in askerleri Han'a giderek bu duruma çözüm istedi. İlhanlı Hanı Abaka, Davit Ulu'dan Sargis Bey'i bırakıp kendi yanına göndermesini istedi. Serbest bırakılan Sargis Bey, Abaka Han'a giderek artık Davit Ulu ile bir arada yaşayamayacağını, kendi bölgesi Samtshe'nin Gürcistan'dan ayrılıp bağımsızlık verilmesini, Moğolların deyimiyle buraya "hasincu" statüsü verilmesini istedi. Gürcülerin "ulusian" adı verdikleri bu statü, ülkenin doğrudan doğruya Han emrine verilmesi anlamı taşıyordu. Artık Gürcistan, burada hiçbir tasarruf yetkisine sahip olmayacaktı¹⁴. Böylece 1268 yılına ulaşıldığında, Sargis Cakeli takip ettiği dış politika sayesinde Samtshe'nin Gürcistan'a karşı bağımsızlığını kazanmış oldu.

Kısa zamanda bölgenin kudretli şahsiyetleri arasına giren ve Moğollar tarafından Kral II. Demetre ve Sadun'a verilen yerlerin dışında kalan bölgelerin kendilerine tahsis edildiği Sargis ve oğlu Beka Cakeli, Samtshe'nin yöneticisi idi. Ancak babasından daha çok isminden söz ettirmeye başlayan yetenekli ve cesur Beka; Tasiskari, Karnulaki, Samtshe, Acara, Şavşat, Klarceti, Göle, Karnipor, Valarşavan, iki Artan, Nigal Deresi, Tao'nun büyük bir bölümüne ve Javakheti'nin çok sayıdaki köyüne sahip oldu. Abaka Han'a hizmetleri karşılığında ondan aldıkları yardımlarla ve Kral II. Demetre ile ilişkilerini iyi tuttukları süre boyunca bu baba ve oğlun güçleri gittikçe arttı¹⁵.

Görsel 1: Soldan sağa; Sargis Cakeli, Beka Cakeli ve II. Sargis Cakeli'yi tasvir eden Sapara Manastırı freski

Abaka Han Mısır'daki Memlûk Sultanına karşı sefer düzenlemeye karar verip Kral II. Demetre'ye sefere katılmalarını emretti. Ordunun idaresini ise kardeşi Mengü Timur'a verdi. Samtshe'den de sefere katılmaları istendiğinde Sargis Cakeli'nin oğlu Beka, ilk önce bu emre karşı geldi. Abaka Han'ın kendi üzerine Arukhan'ı gönderdiğini ve ülkesini yağmalattığını, Kaan'dan korktuğunu, bundan dolayı da Kaan'ın vereceği bir yeminle ülkesini ve mevkiini koruyacağını garanti eder ise sefere katılabileceğini söyledi. Bunun üzerine Mengü Timur, Beka'ya bir yeminle ülkesini ve mevkiini koru-

¹⁴ Berdzenişvili & Canaşa (1997), a.g.e., s.180.

¹⁵ Brosset (1849), a.g.e., s. 590; Subaşı, Ö. (2015). Gürcü-Moğol İlişkisi (Güney Kafkasya 1220-1346), İstanbul: Kitabevi, s. 124.

yacağını bildirdi. Gönderilen elçi yemini Beka'ya sununca Beka hızlı bir şekilde tüm askerlerini topladı ve Moğol kuvvetlerine katıldı. Suriye sınırları içerisinde yaşanan şiddetli bir mücadele sırasında Beka ve Gürcüler, Moğol saflarında büyük başarılar sergilediler. Mengü Timur ise kazanılan başarı sonrası Beka ve aznavurlara at ve elbiselerden oluşan çok sayıda hediyeye verip onları ödüllendirdi¹⁶.

1282'de İlhanlı Hükümdarı Abaka Han'ın ölümü üzerine Kurultay, Abaka'nın kardeşi Ahmed'i yeni Han olarak seçti. Abaka'nın oğlu Argun'un Ahmed'e isyanında Gürcü Kralı II. Demetre ve komutanları Ahmed'i desteklerken General Sargis ise merkezi Gürcü yönetiminin aksine Argun ile işbirliğine gitti. Nihayetinde Argun'un Ahmed'i tahttan indirmesiyle Argun, Kurultay tarafından yeni İlhanlı Hanı olarak seçildi¹⁷.

Papa Sargis 1285'te öldüğünde yerine "Büyük" lakaplı oğlu I. Beka geçti. Büyük Beka, İlhan Geyhatu'nun 1291 Eylülünde Batı Anadolu seferine katılarak Denizli'ye kadar gitti. 1295'teki İlhanlı Baydu ve Gazan Han savaşına İlhanlı ordusuyla katıldı. Bizans İmparatoru II. Andronikos Paleologos, 1297 Ağustosunda ölen Trabzon Rum İmparatoru II. İoannis'in yerine geçmeye hazırlanan küçük yaştaki oğlu II. Aleksios Komnenos'u, tıpkı babası gibi etki altında tutabilmek için vesayet durumunu ileri sürerek II. Aleksios'un rızası bulunmaksızın saray memurlarından birinin kızıyla nişanladığını ilân etti. Bizans'tan bağımsız hareket etmek isteyen II. Aleksios, bu nişanı kabul etmedi. Bu sırada Büyük Beka devreye girerek kızı Çiçek Cakeli'yi II. Aleksios ile evlendirdi¹⁸. Böylece Trabzon'u Bizans etkisinden kurtarıp kendi açısından yeni bir ittifakın doğmasını sağladı. Bu sayede Trabzon yönetimindeki Canet (Ardeşen-Batum arasındaki Karadeniz sahili) bölgesini de toprakları arasına kattı¹⁹. Büyük Beka, diğer kızı Natela'yı ise Gürcü Kralı II. Demetre ile evlendirdi. Böylece Posof'ta kurulan Cakeli Hanedanının prensesleri, komşu oldukları iki devletin kraliçeleri olmuş oldu.

1299 yılında Gazan Han, Gürcü Kralı VIII. David'i tahttan indirip yerine Beka'nın kızı Natela'dan olan üvey kardeşi Giorgi'yi geçirmeye karar verdi. Bu sırada Prens Giorgi, Tasiskar'dan İspir'e ve denize kadar büyük bir ülkenin sahibi olan Beka'nın evindeydi. Beka'nın toprakları içinde Samtshe, Acara, Şavşat, Klarçeti ve Nigal Vadisi vardı. Beka, ayrıca Tao'nun büyük bir bölümüne, Artan, Göle, Karnipor ile Kars'a kadar bütün ülkelere ve kalelere, Ardanuç'u da içerisine alan Klarçeti'nin bütün manastırlarına ve uçsuz

¹⁶ Kartlis Tskhovreba (2014), s. 373.

¹⁷ Subaşı (2015), a.g.e., s. 137; Sümer, F. (1991). Argun, Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (s. 355-357), Cilt: 3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 355.

¹⁸ Fallmerayer, J. P. (2011). Trabzon İmparatorluğunun Tarihi, (Çeviren: A. C. Eren), Ankara: TTK Basımevi, s. 150; Özder, M. Â. (1971). Tarihte Çıldır Atabeğleri ve Torunları, Erzurum, s. 49.

¹⁹ Kırzioğlu (1992), a.g.e., s. 151.

bucaksız kırlarına da sahipti. Bütün didebuliler, aznavurlar ve manastırlar emri altındaydı. Beka; Gazan Han'a haracını öder, bütün yardımcı gruplarını besler, gerektiğinde yardıma giderdi. Nihayetinde Beka'nın torunu V. Giorgi, 1299 Eylülünde üvey kardeşi VIII. David'in yerine tahta geçti ve Kartli Kralı oldu²⁰.

1301 yılında Azat Musa önderliğindeki 60.000 kişilik Müslüman Türk kuvveti Tao'ya akın düzenlemişti. Ertesi yıl yine 30.000 kişilik kuvvetle saldırıdıklarında, Beka 12.000 kişilik ordusuyla onlara karşı yürüdü. Bu sefer esnasında askerlerine şöyle seslendi:

“Ey kahraman askerlerim, subaylarım, kardeşlerim! Büyük Gürcü Kralı Davit Ağmaşenebeli Türk ordularını dize getirip ülke sınırlarından dışarıya atmıştı. O çağlardan bu yana onlar topraklarımızda görünmez olmuşlardı. Şimdi tekrar ortaya çıktılar. Tao(Erzurum)'yu harabeye çevirdiler. Daha kötü işler yapmaya hazırlanıyorlar. Bunun nedeni, Gürcü Krallığı'nın Moğollar tarafından yıpratılıp zayıf düşürülmesidir. Gürcü devlet büyükleri ayrı ayrı yönlere çekiyor, Türklere karşı birlik olup savaşmaktan kaçıyorlar.”²¹

Ardından Kartli ve Somkhetililerden oluşan 10.500 kişilik ordunun da yardıma gelmesiyle Beka Türk kuvvetlerini Barhal Dağları eteklerinde yenilgiye uğrattı. Bu savaşta Beka'nın oğlu II. Sargis çok yararlık gösterdi. İspir'i kuşatıp aldı. Sonra da babasıyla birlikte Bayburt'u zapt edip büyük servetler elde etti²². 1308'de ölen Büyük Beka, takip ettiği dış politika sayesinde arkasında büyük ve kurumsallaşmış bir ülke bıraktı.

2. BAĞIMSIZLIK DÖNEMİNDE ATABEK DEVLETİ'NİN DIŞ POLİTİKASI

Büyük Beka'nın oğlu II. Sargis'in 1334'te ölümünden sonra yerine gelen Atabek I. Gorgora döneminde Atabek Devleti yeniden Gürcistan'ın egemenliğini kabul etmek durumunda kalmıştı. Aradan bir asırdan fazla süre geçtikten sonra, 1451 yılında Atabeklik makamına gelen II. Gorgora, kilise bağları da dâhil olmak üzere Gürcistan Krallığı'ndan bağımsızlığını almak için yoğun mücadeleler başlattı. Gorgora'nın arzusuna göre Samtshe Kilisesi kendi başına ayrı bir Psikoposluk olmalıydı. Başına da Matskvereli (Azgur) Episkoposu getirilmeliydi. Matskvereli, Mtsheta'daki Gürcü Katolikosluğu'na hesap vermemeliydi²³.

²⁰ Brosset (1849), a.g.e., s. 621-622; Özgüdenli, O. G. (2009). Gazan Han ve Reformları (1295-1304), İstanbul, s. 136.

²¹ Berdzenişvili & Canaşia (1997), a.g.e., s. 190.

²² Subaşı (2015), a.g.e., s. 159.

²³ Berdzenişvili & Canaşia (1997), a.g.e., s. 206.

Bu dönemde meydana gelen bir olay, tüm devletlerin siyasetlerinde köklü değişiklikler yarattı. 1453'te Sultan II. Mehmed'in İstanbul'u fethi, yalnız Batı'yı değil, Doğu'yu da ayağa kaldırmıştı. Vatikan, acil olarak bir Haçlı ittifakı için tüm Hristiyan dünyayı birleştirmeyi istiyordu. Papa III. Kalist, Bolognalı Ludovico'yu 1456 yılında doğuya gönderdi. Elçi, Gürcü Kralı ve feodaller arasındaki sorunları çözerek Roma'ya döndü. 19 Ağustos 1458'de II. Pius, Papa seçilişinden az sonra Bolognalı Ludovico'yu tekrar doğuya gönderdi. Papa'dan 4 Ekim 1458 tarihli "Creditiv" olarak yola çıkan Ludovico, bilhassa Gürcistan'da faaliyette bulunarak girişilecek haçlı teşebbüsü için doğulu müttefikler aradı²⁴. Özellikle bu dönemde yoğun bir Osmanlı tehdidi altında bulunan Trabzon İmparatoru David, Akkoyunlu Devleti ile kurdukları ittifaka diğer doğu devletlerini de dâhil edip ardından bunun Batı ile birlikte Osmanlı karşıtı büyük bir ittifaka dönüşmesi için yoğun çaba harcadı²⁵. Bu ittifak girişimlerinde Batıdaki en büyük umut, Papa tarafından Anadolu'nun işgalinin ardından Kudüs tacı vaat edilen Burgonya Dükü oldu.

Ludovico; Avrupa'ya Haçlı ittifakı görüşmeleri için gelen Gürcü, Atabek, Trabzon, Ermeni ve Akkoyunlu elçileriyle birlikte Tuna üzerinden geçerek Macaristan yolu ile evvela Venedik'e, ardında da 1460 yılında Roma'ya geldi. Papa'nın huzuruna çıkan elçiler, temsil ettikleri hükümdarlar adına ölçüsüz vaatlerde bulundular. Hristiyanlar bir Haçlı ordusu kurarak Osmanlılara karşı taarruza geçtikleri takdirde 100.000 kişilik bir kuvvetle yardıma hazır olduklarını bildirdiler. Pius, elçilere savaş ve ittifak planlarının tahakkuku için Burgonya Dükü Philipp'e başvurmalarını tavsiye etti. Şahsen de destek göstereceğini ve nakdi yardımda bulunacağını vaat etti. Ayrıca kendilerine yardım için Philipp'e bir tavsiye mektubu yazdı. Ludovico'ya da elçilerle beraber giderek Avrupa halkını, kral ve prenslerini, üniversiteleri Haçlı seferine teşvik edebilmesi için yeni bir "Creditiv" verdi. Ludovico ve elçiler yanlarında meşhur Kardinal Bessarion olduğu halde yola koyuldular ve 1461 yılı Mayıs'da Brüksel'de Philipp'in huzuruna çıktılar²⁶. Atabek II. Gorgora'nın Osmanlı'ya karşı yapılacak ittifaka dair Dük'e sunulan mektubunda²⁷ şunlar yazılıydı:

"Burgmidia'nın pek seçkin önderi, ben Georgiana(Gürcistan)'nın önderi Gorgora, sana çok selam gönderiyorum. Senin çok sadık bir Hristiyan olduğunu ve tıpkı öncüllerinin yaptığı gibi, bizim kutsal bağlılığımızın şerefi ve itibarı için olanı yapmayı daima arzu ettiğini

²⁴ Yücel, Yaşar, (1970), Candar-Oğulları Beyliği (1439-1461), Belleten, Cilt: 34 Sayı: 135, 373-407, s. 382.

²⁵ Fallmerayer (2011), a.g.e., s. 246-251.

²⁶ Yücel (1970), a.g.m., s. 382-383.

²⁷ Latince mektubun Türkçe'ye çevirisini gerçekleştiren değerli hocam Prof. Dr. Bedia Demiriş'e teşekkürlerimi sunarım.

anladığımdan, bu yüzden senin dostluğuna sahip olmayı çok arzu ediyorum. Zira ben Hıristiyan'ım ve bu en kutsal bağlılığın savunması ve itibarı uğruna ölmeyi arzu ediyorum ve atalarımın adımlarını (izlerini) ve itiyadını taklit ederek inançsızlarla savaş yapmaktan başka bir şeyi daha gönüllü olarak yapmıyorum. Zira babamın ölümünden sonra onlarla birçok savaşlar yaptım ve pek çok kez Tanrı uğruna onlardan zafer elde ettim, bizzat kendilerinin birçok kentini savaşmak suretiyle ele geçirmeye başladım ve bu önceki yıllarda, komşum olan bazı Hıristiyan prenslerle benim aramda savaşlar çıkmamış olsaydı, elbette inançsızlara karşı daha büyük savaşlar yapardım. Fakat hali hazırda bir dereceye kadar efendinin, tabii ki bizim patrik Ludovicus'un emriyle, bütün Hıristiyan komşularıyla barış yaptım, benim bütün tedarikimi ve bütün adamlarımı Türklere karşı çevirmeye tamamıyla karar verdim ve efendimiz patriğe söz verdiğim gibi, ben şahsen süvarilerden 20 bini ile birlikte bu savaşa inançsızlara karşı gireceğim, zira kolayca olması için, şu bölgelerde bulunan bütün Hıristiyan prenslerle sadece barış değil, aynı zamanda anlaşma ve ittifak da yaptım, müşterek bir orduyla Konstantinopolis'i elinde tutan Türk'e saldırılmı diye. Ben ve Perslerin kralı Georgius, Trapessunda(Trabzon)'nın İmparatoru David, Mirigrelia'nın kralı Bendian, Anocasia'nın önderi Rabia, Küçük Armenia'nın efendisi Bedebeth ve diğer doğulu efendiler konfederasyon oluşturduk, konfederasyonumuzda bizimle birlikte üç kudretli, inançsız prence de sahibiz, ki bunlar İstanbullu Türkler olarak düşmandırlar, Caramanus (Karaman) ve kuşkusuz İsfendiyar oğlu Asmailbekh (İsmail Bey)²⁸ ve Kara-ulug oğlu Assembey²⁹, bu Assembey bizim

²⁸ Yücel, Trabzon İmparatoru David'in mektubunda da geçen bu adlara yönelik şu yorumu yapmıştır: "David'in Burgondia Dükası Philipp'e yazdığı 22 Nisan 1459 tarihli mektup bu hususta delil olarak gösterilir. Ancak çok bozuk kopyaları ele geçmiş olan bu mektupta David, Osmanlılara karşı çarpışmağa hazır olan müttefiklerini saymakta ve çıkarabilecekleri kuvvetleri bildirmektedir. Bunların başında "Rex Persarum" (Pers kralı) diye anılan "Georgius" gelmektedir. Fallmerayer ve daha sonraki tarihçiler 60.000 kişilik bir kuvvet çıkarabileceğini bildiren "Georgius"u, İmeret'i kralı olarak kabul etmişlerdir. Fakat bu sırada İmeret'i kralının II. Bagrati olduğu kat'i bir şekilde bilindiğine göre "Georgius" ile Khartli kralı VIII. Giorgi'nin kastedildiği anlaşılıyor. Sonra, 20.000 kişilik ordu ile Samçe Atabeği II. Kvarkvare, 30.000 kişilik ordu ile de "Rex Mirigreliae" (=Mingreliae), yani Mingreli kralı Dadian Liparit-i zikredilmektedir. Fakat 10.000 kişilik kuvveti olduğundan bahsedilen "Küçük Ermenistan hâkimi Dardebech" (Dardebech dominus Armeniae minoris) ile kimin kastedilmiş olduğu anlaşıl原因yor. Bunlardan sonra, mektubun başında hususi bir şekilde mevzu-ı bahs edilen Hasan Bey'in 50.000 kişilik bir kuvvet çıkarabileceği ayrıca "asmail berch filius disphendiarii" diye yazılan Candar-oğlu İsmail Bey ile Karaman hâkiminin de Fatih Sultan Mehmed'e karşı yapılacak savaşa büyük kuvvetlerle katılacakları bildiriliyor." (Yücel (1970), a.g.m., s. 380-381.)

²⁹ Mektuptaki bu ifadeyle; Karayülük Osman Bey'in soyundan, o tarihte Akkoyunlu Devleti Hükümdarı olan ve Trabzon Rum İmparatorluğu ile 1458'de Osmanlı Devletine karşı kurulan ittifakın öncüsü olarak bilinen Uzun Hasan'ın kastedildiği anlaşılmaktadır. (Fallmerayer (2011), a.g.e., s. 242-244.)

taraftan, Konstantinopolis Türkü'yle ortak sınıra sahip olduğundan, Natalia(Doğu)'yı istila etmek için bize fırsat vermeye söz verdi ve bizimle birlikte özel olarak kendi bütün gücüyle gelmeye ve hepsinden öte Bursia (Bursa) kentini almaya, ona kendi adına sahip olmak ve zapt etmek üzere söz verdi, ve biz hepimiz papazlar meclisiyle ve müzakerelemlerle tabii şu koşulla sona erdirdik, öyle ki kendisi Hıristiyanların en baş dostu olacak şekilde. Eğer siz de Latin prensler ve halklar olarak kutsal ev Hierusalem(Kudüs)'i tekrar ele geçirmeye gelecek olursanız, kendisinin size, yapabildiği bütün yardım ve desteği göstermesi (ortaya koyması) gerekir. Bu yüzden biz bizim açımızdan her şeyi, barışı ve hem de ittifakı yaptık ki bunlar 500 yıldan bu yana bizim bu bölgelerimizde işitilmemiştir ve bunu yaptık, ikna ettim kah efendimiz patriğin desteğiyle kah efendimiz Papa'nın mektuplarıyla, ki bu mektuplarla bize yazdı, kendisinin ve bütün Latin prenslerinin Mantua kentinde toplanmaları gerektiğini ve orada meclisi toplayarak inançsızlara karşı orduya yönelik hazırlık yapmak gerektiğini. Biz pek tabii, bunu şiddetle arzu ettiğimiz için, bu işi bitirmek üzere sizi bizimle aynı zamanda birleştirebilmemiz için, bizim sözcülerimizi efendimiz patrik ile birlikte, siz bütün Latin prenslerine gönderiyoruz ve özellikle sana, çünkü senin ve hepsinin efendiden senin mallarını uzun süredir sık sık arzulamış olduklarını ve kutsal ülkeyi geri aldıklarını ve hepimizin bu sadakat görevi için hangi ruha sahip olduğumuzu ve bu koşullar altında bizim uğrumuza ne yapıldığını anlayabilirsiniz. Bizim sözcülerimizi haberdar etmenizi arzu ediyoruz ve hatta talep ediyoruz ki kendileri sonradan, bu çok haklı savaşı üstlenmeye hazır ve nazır mısınız diye bildirebilsinler ki, ne zaman savaşa gitmemiz gerektiğini bilelim. Size bir tek şunun için söz veriyoruz, bir tek yaz mevsiminde savaşı bitirmeye ve tüm Natalia(Doğu)'yı ve Osmanlıların efendisi yani Konstantinopolisli Türk'ün kendisi bizim cenahtan her neye sahip olduysa (her ne aldıysa) almaya (söz veriyoruz). Karadeniz'in ayırdığı, Yunanistan olan hâkimiyetinin diğer kısmının ise tarafımızdan zapt edilmesinin gerekliliğinden vazgeçiyoruz, çünkü bizim için kolay olacaktır; zira iki ordunun orta yerine yerleşmiş olan Türk'ün kendisi hiç direnemeyeceğinden, çabucak teslim olacaktır ve ismini yeryüzünden sileceğiz. Bu şeylerden ötürü, diğer bütün Latin Prenslerinin önünde senden rica ediyorum ki, planı ve görevi üstlenmeyi isteyesin ve size sunduğumuz bu rahatlığın geçip gitmesine müsaade etmeyesin ve bütün meseleleri bir tarafa bırakıp sadakatin yararına yönelen ve zaman ayıran bize öykünmeyi reddetmeyesin. Zira eğer var olmayacak bu konuyu ihmal etmiş olsan, tarafımızdan hiçbir şey yapılmazdı; çünkü bu koşulda biz bu savaşa bağımlıyız, eğer siz Latin efendiler bizimle birlikte olacak olursanız, yoksa şu ittifaktan ve konfederasyondan ayrılmış oluruz. Zira bizim bütün toplantılarımız ve planlarımız, efendimiz Patrik vasıtasıyla bize getirilen, gerçek olduklarını ortaya koyduğumuz efendimiz Papa'nın mektuplarından türemektedir. Son

olarak da, bir tek şunu mülahaza ettikten sonra ve eğer o sırada, bizim tarafımızdan teşvik edildiğiniz halde, hiçbir şey yapmayacak olursanız, bu en adaletsiz Türk bu sırada o kadar büyük güç ve yüreklilik gösterecek ki, sonunda bizzat kendiniz ne zaman karşı koymayı istesenez, hiçbir şekilde yapamayacaksınız ve bizim bütün gayretlerimiz, eğer siz karşılık vermezseniz, boşa çıkacak ve bizim tekrar bu bölgelerde, şimdi olduğu kadar uygun amaçlarla birleşmemiz neredeyse imkânsız olacak. Kuşku duyulmaya başlanan bağıllığı kendisine sağlayabileceğin sözcüm aracılığıyla anlayabileceğin (kabul edebileceğin) birçok şeyin söylenmesi gerekirdi ve muteber bir kişi olan bu adama saygı göstermeni rica ediyorum. İsa için sağlıcakla kal, Carcechis'te verildi (mektup), 1459 yılında, Kasım ayında.”³⁰

Elçiler mektuplarını sunarak Osmanlılara sefer açıldığı takdirde derhal doğudan da harekete geçileceğini bildiriyordu. Fakat Philipp bütün bunlara fazla bir itibar göstermedi. Sonra elçiler, cülusundan (Temmuz 1461) az sonra Fransa Kralı XI. Louis'i de ziyaret ettiler. Fakat burada da pek fazla bir şey elde edemediler; sadece oldukça büyük meblağda nakdi yardım sağladılar. Az sonra yine Roma'ya uğrayarak yurtlarına döndüler. Olumsuz sonuçlanan bu girişimde çok geç kalınmıştı. Zira elçiler henüz saraylarına ulaşmadan, 15 Ağustos 1461'de Fatih Sultan Mehmed Trabzon'u fethetti³¹.

Bu ittifakın sonuçsuz kalmasının ardından Gürcistan'da sağlanan iç barış bozuldu. Atabeklerden yıllık vergi isteyen VIII. Giorgi'nin ordusu önünden Kutayıs'a savuşan Atabek II. Gorgora, Uzun Hasan'dan yardım diledi. Akkoyunlu Padişahı, 1463'te Temür ve Gilek Derviş adlı iki başbuğ kumandasında bir orduyu yardıma gönderdi. Bu orduya kılavuz olup kendi askerini de öncü olarak yürüten Atabek II. Gorgora, VIII. Giorgi'yi yenerek bütün Kartel ve Somkhet ülkelerini yağmalattı ve Tiflis'in metbuluk iddialarına son verdi. Böylece Atabek Devleti, 1347'lerden beri Kartel Bagratlı Krallığı'na manen bağlı ve yardımcı iken bu bağdan Akkoyunlu yardımı ile kurtulmuş oldu³². İttifakın paydaşları arasında gerçekleşen bu mücadelenin ardından Atabeklerin toprakları Borcom'dan Erzurum'a kadar uzandı. Atabekler, Gürcü Kralını esir edecek kadar güçlenerek bölgenin en etkin feodalleri haline geldi.

³⁰ Pius, P., Petri, H., & Hopper, M. (1571). *Aeneae Sylvii Piccolominei Senensis, Qvi Post Adeptvm Pontificatvm Pivs Eivs Nominis Secvndvs Appellatus Est, Opera Quæ Extant Omnia, Nunc Demum Post Corruptissimas æditiones Summa Diligentia Castigata & In Unum Corpus Redacta, Quorum Elenchum Uersa Pagella Indicabit. His Quoqve Accessit Gnomologia Ex Omnibus Sylvii Operibus Collecta, Basileae: ex officina Henricpetrina, s. 850-851; Tamarasvili, M. M. (1902). İstoria Katolikobisa Kartvelta Şoris, Namdvili Sabutebis Şemotanit Da Ganmartebit XIII Sa-ukunidan Vidre XX Sa-ukunemde, , Tpilisi: Avtoris Mier Gamotsemuli, s. 594-595.*

³¹ Kırzioğlu (1998), *Osmanlılar'ın Kafkas-elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Ankara: TTK Basımevi, s. 31.

³² Kırzioğlu (1992), a.g.e., s. 155.

3. ZAYIFLAMA DÖNEMİNDE ATABEK DEVLETİ'NİN DIŞ POLİTİKASI

Atabek Devleti iç karışıklıklar yaşayarak çeşitli kollara bölünmüş ve bunların bir kısmı Osmanlı egemenliğine girmişti. Bu nedenle merkezi otoritesi sarsılan Atabek Devleti, 16. yüzyılın ilk yarısında Gürcistan Krallığı'na karşı bağımsızlığını yeniden tesis edecek şekilde dış politika takip etti. Bunun bir yansıması olarak Gürcü Krallığı yanlısı kilise psikoposları tasfiye edilerek yerlerine Yunan din adamları getirildi³³. Nitekim 1500 yılında Atabeklik makamına gelecek olan Mirza Çabuk, henüz iktidara gelmeden önce, bugün Yunanistan topraklarında yer alan ve Aynoroz(Agion Oros/ Kutsal Dağ)'da bulunan İviron Manastırına birçok yardımda bulunmuştu:

“Sekizinci milenyumun başlangıcında, 1492 yılında, orada bulunanların bir kısmı İberya(Gürcistan)lıların otokrasisine geçti ve onlar, efendimiz ve Kral Lord Gorgora'yla tanıştılar ve manastır ile her şey hakkında bolca konuştular, iyi dinlediler ve onları desteklediler. Fakat Kral (kendisi) Lord'a gittiğinde, oğulları, onun yönetici ve krallığın mirasçıları olan, adları Kaixosro ve Mzeçabuğ, dindar krallar ve lordlar, bu manastırın ve bahçelerinin ve rıhtımlarının inşasını güçlü bir şekilde desteklemişti ve yıkılan ve yok edilen kuleleri ve hücreleri inşa ettiler ve yeniden inşa ettiler. Ve o zaman büyük bir kule dikildi ve alttan inşa edildi, kilisenin kubbeleri ve dış kapısı ve diğer tüm yararlı şeyler de görüldüğü gibi Tanrı'nın övgüsüne hazırlandı ve günümüze kadar dik durdular. Destek ve harcamalar yine oradan geldi, yani Gürcistan'dan, fakat tüm çalışmalar bu manastırın keşişlerinin öneri veya yardımı ile yapıldı (bitirildi).”³⁴

Mirza Çabuk, 1500 yılında Atabeklik makamına geldiğinde Akkoyunluların yıkılışı ve Safevilerin Tebriz'de tahta geçmesi sırasındaki karışıklıklardan faydalanarak diğer Atabeklik kolları Tav-Eli, Kalarçet ve Çavakhet sancaklarına da egemenliğini tanıttı³⁵. Yavuz Sultan Selim, henüz Trabzon'daki şehzadelik döneminde Gürcistan'a bazı seferler düzenlemişti. 1508-1509 yıllarında Kutais üzerine düzenlenen sefer esnasında Şehzade Selim'in dostluk kurduğu Mirza Çabuk, yurdunu Osmanlı taarruzlarından koruyabilmek için Osmanlı ordusunu saygı ile karşılayıp Şehzade Selim'e kıymetli hediyeler takdim etmek suretiyle itaatini bildirdi. Ardından Osmanlı ordusuna kılavuzluk yaparak Kutais üzerine götürdü³⁶. Bu hizmetlerinden ötürü İspir'in idaresi geçici olarak Mirza Çabuk'a bırakıldı ve kendisi “büyük” lakabıyla anıldı³⁷.

³³ Berdzenişvili & Canaşa (1997), a.g.e., s. 229.

³⁴ Gippert, Jost, (2017), Kartvelology in the Digital Age: On the Trail of Mzeçabuğ, *Pro Georgia. Journal of Kartvelological Studies*, T. 27, 163-190, s. 185.

³⁵ Kırzioğlu (1992), a.g.e., s. 161.

³⁶ Berdzenişvili & Canaşa (1997), a.g.e., s. 225-226; Kırzioğlu (1998), a.g.e., s. 88; Ateş, Abdurrahman, (2015), Şehzade Selim ve Şah I. İsmail'in Gürcistan Seferleri (XVI. Yüzyılın İlk Çeyreği), *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 2, 97-110, s. 102.

³⁷ Kırzioğlu (1992), a.g.e., s. 161.

Mirza Çabuk, İran üzerine sefere çıkan ve 10 Ağustos 1514'te Pasin'e tâbi Söken konağında bulunan Osmanlı ordusuna 2.000 adet koyun ve yağ ile bal gönderdi. Yavuz Sultan Selim, 23 Ağustos 1514'te Şah İsmail yönetimindeki İran ordusunu Çaldıran Ovasında yenilgiye uğrattı. Yavuz seferden dönerken 15 Eylül 1514 tarihinde Tebriz'den ayrılmadan birkaç gün önce, Atabek Mirza Çabuk'a mektup göndererek erzak sıkıntısından ötürü yeniden erzak göndermesini bildirdi. Bu isteği yerine getirmekte ağır davranan Mirza Çabuk, Osmanlı ordusunun Göle üzerinden memleketine yöneldiğini haber alınca istenilen erzakı göndermenin yanı sıra İspir Kalesi'ni teslim ederek bağışlanmasını sağladı³⁸. 6 Ekimde Mirza Çabuk'un erzak gönderdiği haberinin teyit edilmesi üzerine Cilagöz konağında hareket yönü değiştirilerek Erzurum'a doğru yüründü. 13 Ekimde, Çoban köprüsü yakınında Mirza Çabuk'un 8.000 parça hediyesi Osmanlı ordusuna ulaştı³⁹. Ayrıca Dulkadiroğlu Alâüddeve'nin Şah İsmail nezdinde bulunan iki oğlu ve bir rivayete göre de iki yeğeni oradan kaçıp Atabek Devleti'ne iltica ettiği için Mirza Çabuk bunları da Yavuz'a gönderdi⁴⁰. Bu durum, Kars üzerine yazılan ilk Osmanlı-Türk manzumesinde şöyle ifade edilmiştir:

Geldi anda Kal'a-i Kars'a sipah,
Bir gün ol menzilde kıldı câygâh,
Yürüdü Su-Geçidine leşkeri,
Girdi Gürcistan'a Şâh'un askeri,
Ahd-olunmuşdi ki Şâh ü askere,
Mirzâ-Çabuk zâhire göndere,
Çabuk ol m'anâda te'hir eyledi,
Tûşe ergörmekde taksir eyledi,
Bundan akdem anun elçisin o Şâh,
Saklayup eylerdi Ağalar nigâh,
Çünkü itdi Gürcü'ye atf-i 'inan,
Anı rehber eyledi Şâh-i Cihân,
Gece habs olurdu gece tâ seher,
Gündüzün olurdu Şâh'a râhber,
Bu tedarikle gidüp Dârây-i Din,
Geldi Çalkavr'a o dem pür-huşm ü kin,
Döş-Kaya'ya geldi ol yerden heman,
Sonradan Barduz ki oldu mekân,
Bu konak gayetle sa'b ü dûrdur,
Geç gelürse askeri ma'zûrdur.⁴¹

³⁸ Yılmaz, M. Ç. (1981). Şu Bizim İspir, İstanbul: İspir Turizm Kültür ve Kalkındırma Derneği, s. 31-32.

³⁹ Haydar Çelebi. (tarihsiz). Haydar Çelebi Ruznâmesi, (Hazırlayan: Yavuz Senemoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, s. 72, 83.

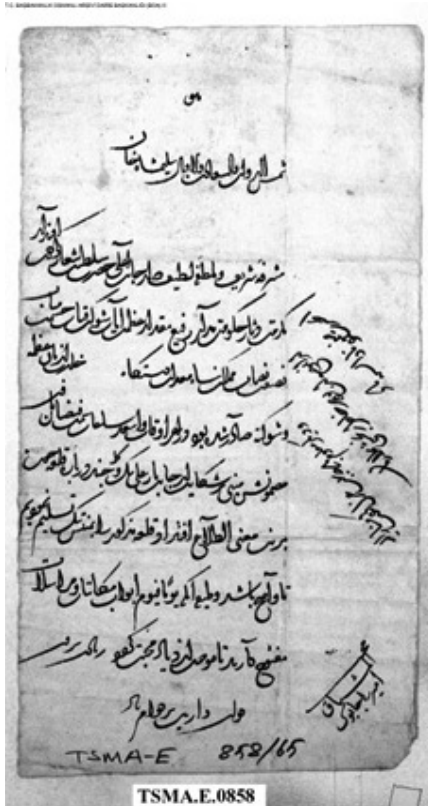
⁴⁰ Danişmend, İ. H. (2011). İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, (3. Cilt), İstanbul, s. 16.

⁴¹ Kırzioğlu, M. F. (1953). Kars Tarihi, (1. Cilt), İstanbul, s. 515.

Mirza Çabuk, 1514 sonlarında Kalecik Kalesine dair Yavuz Sultan Selim'e yazdığı bir mektupta⁴² şunları söylemekteydi:

“Şemsüddeve ve `s-sa`ade ve `l afat Selim Şah Han,

Şerife-i şeri`at ve `l mutiğ-i latif (...) cânib-i a`lâ hazret-i sultan-ı şiar efendiler (...) ve sar-ı hükûmet-i mirar refi` mikdâr azamet-i ayar şevkkâr hasmanmab(?) nüsfe nisab-ı memalik-i (...) ma`dâ mustekâ. Halidi izbâr-ı `uzma ve diğere malum bey sebeb-i azl kifayet-i müşarun ileyhler mevzular bu her hatırbahş nemaları hazret-i menmud tada ve şevkete sâdır (...) bad der evkar ve esad-ı sultan şems fezan masmun meni bir şikâyetler canib-i bar-ı alinin kelime cendur (...) Kalecik (...) ma`niü`l tala` iftira ve kala-i mezkûr (...) bahş teslîm numunum ta vasih (...) ve tay` iki yevmen feyum-ı ebvab mekatib ve müraselat meftuh (...) yâd-ı muhabbet (...) devlet dârî bir devâm-ı yâd. Emîrzâ Çabuk.

Görsel 2: Atabek Mirza Çabuk'un Yavuz Sultan Selim'e yazdığı mektup

başlayınca, Kartli-Bagrathlı Kralı III. Konstantin ile barıştığından, iki ülke arasında kurulan dostluk sürüp gitti. Osmanlıların Guryel Beyi'nden Canet ile

(Devletin güneşi ve saadeti Selim Şah Han,

Yüce şeriata latif ve zarif bir şekilde devletimizi yöneten hazreti sultanımıza sonsuz dileklerimizle yazılı olarak beyan ederiz ki Kalecik Kalesi görevlilerinden bazıları görevlerinden azl edilmişleridir. Bu konu hakkında şikâyetler ve iftiralar bulunmaktadır. Konu ile ilgili ve adı geçen kalenin geleceği ile ilgili yazı yüce taraflarına gönderilmiştir. Devletimiz daim ola. Emîrzâ Çabuk.)”

Mirza Çabuk dönemi dış politikasına dair Gürcü kroniklerinde şu tespitler yapıldı:

“Soyca Gürcü olmayan Atabekler, Bagrathlı sülalesinden gelen Gürcistan kralları ve beyleri ile anlaşamadıklarından, bu mezheptaşları üzerine her zaman Akkoyunlular ile Osmanlılar gibi Müslümanların ordularını getirmiş ve onlara kılavuz olarak hasımlarını ezdirmişlerdir. Saatabago'nun 12. Atabeki olan Mze-Çabuki, hükûmete

⁴² Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Sayı: E. 8309. (Belgeye ulaşmamızdaki yardımlarından ötürü Topkapı Sarayı Müze Müdürü Sayın Ayşe Erdoğan'ya teşekkürlerimi sunarım.)

Acara'yı aldığı görünce, Atabek, ağır armağanlar sunarak kendi yurdunu akın ve istilâdan kurtardı. Bundan sonra Osmanlıların Erzurum Seraskeri başbuğluğunda büyük ordular ile 200 (1512) yılında Gürcistan'a sefere çıkışları sırasında Saatabago'dan geçerken kalelere koruyucularını yerleştiren Mirzâ-Çabuk, bu orduyu saygı ile karşıladı ve Türklere itaatini arz ile ağır armağanlar sundu. Böylece ülkesi yine yağma ve yıkımlardan kurtuldu. Atabek, Osmanlılara azıklar ve kılavuzlar vererek onları, İmeret (Açıkbaş) Kralı Bagratlı III. Bagrat üzerine varmaya kışkırttı. Türkler de, Atabekli kılavuzlarının yardımı ile Kutayıs ile Gelat'a vararak birçok tutsaklar ve yağma doyumlukları ile geri döndüler. Bundan sonra da, Atabek-Yurdu'nda güven ve rahatlık sürüp gitti. Mirzâ-Çabuk'un, böylece çok akıllıca davranışları ve ülkesi ile ahalisini koruması yüzünden, halk kendisine "Büyük(Dede/Dedi)" unvanını verdi. O, 1516 yılında ölünceye değin kendi ömrünü de hep barış ve hoşlukla geçirdi. Osmanlılar da, onun dostluğuna güveniyor ve şahsına karşı dikkatli davranıyorlardı."⁴³

4. YIKILIŞ DÖNEMİNDE ATABEK DEVLETİ'NİN DIŞ POLİTİKASI

1555 Amasya Antlaşması ile barış dönemine giren Osmanlı-İran ilişkileri, 22 Ağustos 1576'da tahta çıkan Şah II. İsmail'in saltanatı döneminde yeniden bozuldu. Osmanlı Devleti bunun üzerine 1578 yılı başında Kafkasya bölgesindeki bazı stratejik çıkarlarını gözetererek İran üzerine yapacağı seferin yönünü Gürcistan-Şirvan olarak belirledi⁴⁴.

Bu dönemde Atabek Devleti'nin başında II. Keyhüsrev'in oğlu Atabek Gorgora bulunmaktaydı. Ancak Atabek II. Keyhüsrev'in dul eşi ve Gorgora ile Manuçehr'in annesi olan Dedis-İmedi Hanım yönetimde oldukça etkin-di. Nitekim bu durumdan ötürü Osmanlı kaynaklarında Gorgora ile Manuçehr'den "karioğulları" diye bahsedilmekteydi⁴⁵. Atabek Devleti son döneminde komşuları olan Osmanlı ve İran arasında dengeye dayalı bir dış politika takip ederek ayakta kalmaya çalışmaktaydı. Dedis-İmedi Hanım, Ocak 1578 yılında Osmanlı ordusunun Samtshe-Saatabago topraklarına doğru yaklaştığını öğrenince Kazvin'e, oğlu Tvalşvenieri'nin yanına adam göndererek "Urumların sefere çıktığını" bildirdi. Atabek Devletinde henüz iç karışıklar bitmemişti. Manuçehr, tahtını elinden almak için Atabek Gorgora'ya karşı harekete geçti. Atabek ailesinin üyeleri Ahıska'da bir araya geldi ve Manuçehr başkanlığında savaş hazırlıklarına başlandı⁴⁶.

⁴³ Kırzioğlu (1998), a.g.e., s. 87-88.

⁴⁴ Kütükoğlu, B. (1993). Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1612), İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, s. 57.

⁴⁵ Danişmend (2011), a.g.e., s. 31.

⁴⁶ Kavrelişvili, Roin, (2014), Tarihi Kaynak Olarak Meskhuri Davitnis Kronika, Uluslararası Sempozyum: Ahıska Türklerinin Dünü, Bugünü, Yarını, 14-15 Kasım 2014, Bursa, s. 5.

Bu sırada Manuçehr'in Osmanlılara karşı katıldığı bazı tertipler, Gürcü kaynaklarında şöyle anlatılmaktaydı:

“Mukhran Bagratlı Beği Arçıl oğlu Erekle Beğ ile Ahıska (Altunkale) Beği Atabek Manuçehr, (Şüregel Sancağı Beği) Karakhan'ın Urum(Osmanlı) lara karşı, sınırını korumak üzere yardıma çağırışına uydular. Biz (Gürcüler), Zguder'e (Arpaçay ilçe merkezi Zarşad'ın doğusundaki Cedere köyüne) girdik. 26 Şubat Çarşamba günü, 8.000 Osmanlı, Karakhan (çerisi) üzerine atıldı. Urumlar, geri çekilip pusuya yattılar ve onun on kadar adamını öldürdükten sonra Gori'ye doğru dönüp orayı ateşe verdiler ve Zarşad'da mevzi aldılar. Karakhan da, 600 kişilik bir müfreze ile geri gelip Urumların üzerine atıldı ve Tanrı adına onları kılıçtan geçirdi; tam bir zafer kazandı. Silahlar ile değerli eşyadan mürekkep, fevkalâde bir yağma elde etti. (Atabek) Manuçehr Beğ de dönüp Açgur(Azgur)'a gitti.”⁴⁷

28 Nisan 1578 günü Üsküdar'dan sefere çıkan Osmanlı ordusu, 23 Temmuzda Erzurum üzerinden Ardahan'a doğru harekete geçti. 5 Ağustosta Ardahan önlerindeki ovada konaklandı⁴⁸. 8 Ağustos Cuma günü Ardahan'dan kalkan ordu, sınır boyunda Begrehatun köyündeki düzlükte konakladı. O gün, Altunkale hâkimesi Dedis-İmedi Hanım, Serdar'ın karargâhına gönderdiği elçilerle oğlu Manuçehr'i rehin olarak göndermeye ve Padişah'ın diğer reyası gibi bir miktar vergi ödemeye hazır olduğunu bildirerek ardından kendisi ve diğer oğlu Gorgora için aman talep etti. Bütün bu teşebbüslerinden Dedis-İmedi ve oğlu Manuçehr'in zaman kazanıp galip gelecek tarafa itaat arz etmeyi tasarladıkları anlaşılmaktaydı⁴⁹. Bu seferi anlatan tarihi bir kaynakta bu olay şöyle aktarılmıştır:

“Andan sene 986 Cümâde'l-âhirenin evâyilinde⁵⁰ Kal'a-i Ardahan'dan kalkup, 'azm-i Gürci deyü revâne olundu. Ve kal'a-i mezkûra karîb olan Gürci Vilâyetlerine ve Altunkal'a nâm hisâra bir Hatun zabt u tasarruf ederdi. Yarar yiğit oğulları varidi. Ol vilâyetlerin Küffârlarını, anlar zapt ederlerdi. Küffâr-ı hâkisârın Beğlerine Serdâr Mustafâ Paşa, Kal'a-i Ardahan'dan kalkmazdan mukaddem bir âdem gönderüp, dimişler idi ki, “Sen ki Altunkal'a sâhibi olan Manuçahr'sın. Sana ma'lûm ola ki: Ben ki Rûm Pâdişâhı'nın bir ednâ Vezîriyim. Üşde yüz elli bin İslâm 'askeriyle üzerünge geldim. Eger gelüp, Dîn-i İslâm Pâdişâhı'nın çerisine istikbâl edüp, mütâba'at ve mürâca'at edersen, biz dahi, senin hâline münâsib ve şânına mülâyim ri'âyet edelim. Eger 'inâd ve muhâlefet edüp, serkeşlik edersenğ, üş üzerine varurum. Ve Ellerüni, Vilâyetlerünü yıkup, yakup, harâb ederim. Ve 'Asker-i İslâm üzerüne varup, bir mîkdâr emek ve zahmet harc edüp, nâ-çâr olduğın vakit, havfa gelüp mütâba'at edersen, kat'â özrüng ve bahânenğ makbûlüm

⁴⁷ Kırzioğlu (1998), a.g.e., s. 273-274.

⁴⁸ Kütükoğlu (1993), a.g.e., s. 48-53; Danişmend (2011), a.g.e., s. 25-29.

⁴⁹ Kütükoğlu (1993), a.g.e., s. 57.

⁵⁰ 8 Ağustos (Zeyrek, Y. (2001). Târih-i Osman Paşa, Ankara, s. 19.)

degildir. Hemân seni sene gerek ise, ta'cîl gelüp, Dîn-i İslâm'a tâbî' olasın. Ve Elüni ve Vilâyetlerini bize teslim edesin." deyü (haber) gönderildi. Bu haber, Manuçahr-i mezkûrun tamâm ma'lûmı olıcak, cânları başlarına sıçrayup ve cem'î umûr-dîde aznavurların cem' edüp ve danışık edüp. Tedbîrleri şuna mukarrer oldu ki: Eger şimdi biz, serkeşlik edüp, Rûm 'askerine mütâba'at ve mürâca'ât etmezsek, mukabele edüp, cenge dahi iktidârımız yokdur. Eger firâr edersek, cümle vilâyetlerimizi ateşe ihrâk edüp ve ellerine giren âdemlerimizi kırup ve 'avret ve oğlancıklarımızı esîr ederler. Sâkin olup, cümle kal'a, gerçi berk ve sarp kal'adır. Ammâ Rûm 'askerine, kal'a almak katı âsândır. Zîrâ, Kıbrıs ve Halkul-Vâd gibi mu'azzam kal'aları feth etmişlerdir. Geliğ hemân bunlara istikbâle varup, mütâba'at ve mürâca'at edelim. Ümmizdir ki, anlar dahi bizim hâlimize münâsib ri'âyet edeler. Ve hem vilâyetlerimiz dahi harâb olup, mâl menâllerimiz yağma olunmasun." deyü 'âkılâne tedbîr edüp ve istikbâl için ba'zı azık ve zahîre ve niçe hedâyâ tedârük edüp, Serdâr Hazretlerine gelmekte. Bu kıssa burada dursun."⁵¹

8 Ağustos Cuma günü Osmanlı ordusu Ardahan'dan geçerken Ardahan Sancakbeyi Abdurrahman ile Bayburt Alaybeyi Bekir Bey, kendi çareleri ile (Ulğar dağını aşıp) Mahmud Han ülkesinden o gün Posof merkezi Mere ve akşama doğru da Ahıska yolundaki Vale kalesini fethederek hisar erlerini yerleştirdi. Böylece 310 yıl önce Posof'ta kurulan Atabek Devleti, yıkılışını da Posof'la yaşamış oldu. Ertesi gün, 9 Ağustos 1578'de İran ordusuna karşı büyük bir zafer kazanan Osmanlı ordusu, Çıldır Meydan Muharebesi ile Gürcistan kapılarını açmış oldu. 10 Ağustos Pazar günü, 5-6 bin çerisiyle Atabek Manuçehr, Serdar'ın otağına törenle gelerek itaatini arz etti⁵². Kendisine Azgur Sancağı, kardeşi Gorgora'ya Oltu Sancağı, öteki kardeşlerine ağır zeametler ve anası Dedis-İmedi Debora Hatun'a da, has olarak üç köy verildiği gibi, bir sancak ile bir davul-boru ve Serdar armağanı olarak da bir altın işleme takımlı at, bir ipek çadır ve lâtif hil'atler verilerek anah-tarlarını teslim ettiği Altunkale ile çevresindeki 32 kale, Osmanlı ülkesine katıldı. Manuçehr, bugünden başlayarak Tiflis ve Şirvan fetihlerinde kılavuz ve öncü olarak hizmet gördü⁵³.

Lala Mustafa Paşa; İran seferinden Samtskhe-Saatabago'ya döndüğünde 5 Ekim 1578 Salı günü Gorgora ile; Çarşamba günü ise Dedis-İmedi Hanım ile

⁵¹ Zeyrek, Y. (2001). Târîh-i Osman Paşa, Ankara, s. 19-20.

⁵² Posof halk hikâyeciliğinde bugüne kadar ulaşan anlatıma göre; Posof tarihinde önemli bir karakter olan Dedis-İmedi Hanım'ın, oğlu Manuçehr'e, Çıldır Meydan Muharebesi öncesi izlemesi gereken politikayı şu şekilde ifade ettiği aktarılmaktadır: "Harbi izle, Acem kazanırsa Şah'a, Urum kazanırsa Padişah'a itaat et." (Kaynak kişi: Hükümdar Ricaloğlu, doğum tarihi-yeri: 20.04.1940 Posof-Ardahan, ölüm tarihi-yeri: 05.10.2018 Posof-Ardahan, görüşme tarihi-yeri: 27.09.2018 Posof-Ardahan. Görüşmemizden kısa süre sonra vefat eden Hükümdar Ricaloğlu'nu rahmetle anıyorum.)

⁵³ Kırzioğlu (1998), a.g.e., s. 288-290.

görüştü⁵⁴. Atabekler etek öpmekle kendilerine ihşanda bulunuldu⁵⁵. 1579 ilkbaharında Atabekler Gorgora ve Manuçehr Erzurum'a gelerek yeniden Lala Mustafa Paşa nezdinde girişimlerde bulundu. Paşa, görüşmenin ardından iki kardeşi İstanbul'a gönderdi. O dönemde İstanbul'da bulunan Avusturya elçilik heyeti görevlisi Salomon Schweigger'in⁵⁶ "Ein neue Reiss Beschreibung auss Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem" adlı seyahatnamesinde, 1579 yaz başında İstanbul'a gelen Manuçehr ve Gorgora'nın takip ettiği dış politikaya ilişkin önemli tespit ve anlatımlar bulunuyor:

"3 Haziran 1579'da İstanbul'a iki Gürcü prensi, takriben yüz elli kişilik hizmetkârlarıyla birlikte geldi. Muvasalatlarının sebebi şudur:

Görsel 3: Schweigger'in seyahatnamesinde Atabek Gorgora'nın portresinin yer aldığı sayfalar

Yukarıda işaret olunduğu üzere, Mustafa Paşa, İran'a bir sefer yapmıştı. O yolda Gürcüler üzerine de tecavüz etmişti veya daha çok inanıldığı üzere, onlar evvelce Türklere birçok zararlar verdiklerinden, onlar daima ittifak halinde oldukları İranlılar tarafından iltizam ettiklerinden, Lala Mustafa Paşa onlar üzerine yürümüşü. Şimdi Türklere karşılaşmak için çok zayıf olduklarını gördüler, teslim oldular. Prensler memlekete yıllık bir vergi konmasını, yurtlarında kalmayı ve Sultan'a da biat etmeyi istiyorlardı. Lâkin Mustafa Paşa bunları yanında alıkoymak istemiyor, orada meseleyi arzularına göre neticelendirmeleri için, İstanbul'a Osmanlı Sarayı'na göndermek istiyordu.

⁵⁴ Kavrelişvili (2014), a.g.b., s. 7.

⁵⁵ Küttükoğlu (1993), a.g.e., s. 72.

⁵⁶ Schweigger, Avusturya'nın Osmanlı Devleti nezdinde yeni atadığı büyükelçiler Joachim von Sinzendorf ve Feureckli Gogitsch'in başkanlığında 10 Kasım 1577'de Viyana'dan ayrılarak İstanbul'a giden elçilik heyetinde vaiz olarak yer almıştır. Heyet 1 Ocak 1578'de İstanbul'a varmış; 3 Mart 1581'de İstanbul'dan ayrılmıştır. (Göyünc, Nejat, (1963), Salomon Schweigger ve Seyahat-Nâmesi, *Tarih Dergisi*, Cilt: 13 Sayı: 17-18, 119-140, s. 123-124.)

İki prens kardeş epeyce bir müddet sarayda kaldılar. Arzuları yerine getirilmedi. Kendilerine Sultan'ın onları kendi memleketlerinde bir sancağa veya bir bölgenin idaresine tayini kati olarak kararlaştırdığı bildirildi. Genç prens (Menûçehr) hükümran olmak arzusu ve şeytanın ilhamı ile kendisine bir idari vazifede bulunabilmesi için ihtida etmesi ve sünnet olması teklif edildiğinde kabul etti. Kendisini hemen sünnet ettirdi. On yaşında bir küçük çocuk olan öz oğlunu da yalnız sünnet ettirmekle kalmadı, ayrıca Osmanlı Hanedanı'nın sadık bir bendesi olmak isteğiyle rehine olarak sultana hediye etti. Onu uşaklarından yirmi kişi takip etti, hepsi ihtida ettiler. Kardeşi Quarquaras Hodabeg kardeşinin ayak izinden gitseydi, Türklerin hoşuna gidecekti. Buna rağmen o metin, bütün geri kalan uşaklarının başında kaldı.

Birkaç hafta sonra Divan'da ihtida eden adama tam selâhiyetle, mutâd olan tımar karşılığı olarak bir idari bölge verildi. Diğer Bey Quarquare, kardeşi, ona yapabildiği ve istediği kadar yardım etmekle mükellefti. Ona keza bir çavuş da terfik edildi, bir isyan ve karışıklık husule gelmemesi, ona nezaret etmesi maksadıyla.”⁵⁷

Görsel 4: Atabek Manuçehr Mustafa Paşa'nın Saray'da kabulünü anlatan bir minyatür

Manuçehr böylece Osmanlılara itaat ettikten sonra din değiştirip Müslüman olarak atalarının 310 yıldır hükmettiği bölgenin yönetimini kaybetmemiş oldu. Cakeli Hanedanı, Manuçehr'in bu son dış politika hamlesi sayesinde Atabek Yurdunu 1828-29 Osmanlı Rus Savaşı'na kadar kısa aralıklar haricinde ve 250 yıl boyunca Çıldır Beylerbeyi/ Ahıska Paşası sıfatıyla yönetmeye devam etti⁵⁸.

SONUÇ

Cakeli Hanedanı, 13. yüzyılın başlarından itibaren Moğol egemenliğine giren Gürcistan siyasetinde etkin rol oynamıştır. Dolayısıyla Atabek

⁵⁷ Göyünç (1963), a.g.m., s. 135-136.

⁵⁸ Lomsadze, Ş. (2013). Samtshe-Djavakheti, (Çeviren: R. Tsikhelashvili), Tiflis, s. 236-237.

Devleti'nin kuruluşu döneminde bölgenin egemen gücü konumundaki İlhanlı Devleti ile ilişkiler, Sargis Cakeli'nin takip ettiği dış politikanın da temel dinamiğini oluşturmuştur. Sargis Cakeli gerektiğinde İlhanlılara karşı isyan etmekten dahi kaçınmamıştır. Ancak bu devletle ilişkilerini genelde iyi tutmuş ve bunun karşılığında Samtshe'nin bağımsızlığını kazanmıştır.

Sargis'in oğlu Beka Cakeli cesur ve etkin bir dış politika takip etmiştir. İlhanlılarla birlikte Anadolu ve Suriye üzerine yapılan seferlere katılmış ve büyük askeri başarılar elde etmiştir. Bununla birlikte İlhanlılardan çekinmeyerek seferlere katılması için ülkesinin güvenliğine yönelik teminat ön şartını ileri sürmüştür. Beka, takip ettiği dış politikasında hanedanlar arası evliliği bir yöntem olarak kullanmıştır. Böylece ortak soyu aracılığıyla kendinden sonraki dönemlerde dahi komşusu olduğu Trabzon Rum İmparatorluğu ve Gürcistan Krallığı gibi devletlerin yönetimlerine yön vermiştir. Döneminde Anadolu'da etkinlikleri artan Müslüman Türk akınlarına karşı savaşmış ve topraklarını oldukça genişlettiği ülkesinin bağımsızlığını da korumuştur.

Atabek II. Gorgora, öncelikle devletin bir asrı aşkın süredir Gürcistan'a tâbi olma durumunu ortadan kaldırıp bağımsız hareket etmek için gerekli dış politika hamlelerini gerçekleştirmiştir. Bu dönemde İstanbul'un Osmanlı Devleti tarafından fethi, Doğu ve Batı dünyasındaki tüm devletlerin dış politikasını derinden etkilemiştir. Nitekim Atabek II. Gorgora, Burgonya Dükü'ne yazdığı mektupta ifade ettiği üzere Osmanlı Devleti'nin önlenemez yükselişini kendileri açısından da bir tehdit unsuru olarak görmüştür. Bu yükselişi durdurmak amacıyla bölgedeki devletlerin Osmanlı'ya karşı kurduğu ittifakta etkin bir rol aldığı gibi Batı devletlerinin de bu ittifaka katılması için çaba göstermiştir. Bu dönemde Atabek Devleti'nin dış politikasındaki temel dinamik Osmanlı Devleti'nin küresel güce ulaşması olmuş ve tehdit olarak algılanan bu durum karşısında devletler arası ittifak yöntemine başvurulmuştur. Bu ittifak girişimi, İstanbul'un fethinin dünya çapında yarattığı sarsıntıyı ve diğer devletler açısından oluşturulmak durumunda kalınan pragmatist siyaseti bütün gerçekliğiyle ortaya koymaktadır. Zira Doğu-Batı, Katolik-Ortodoks ve hatta Müslüman-Hristiyan ayrımına bakılmaksızın Osmanlı'nın komşu olduğu ve dahi olmadığı, küçük ve büyük hemen hemen diğer tüm devletlerin, İstanbul'un fethinden ötürü Osmanlı'ya karşı birleşerek İstanbul'u geri alma ve Osmanlı'nın yükselişini durdurma gayreti içine girdiği görülmektedir. Ayrıca dönem devletlerinin kısa süredeki dış politika değişikliklerine, ittifak cephesinin paydaşları bulunan Atabek Devleti, Gürcistan Krallığı ve Akkoyunlu Devleti arasında kısa süre sonra çıkacak çatışmalar da örnek gösterilebilir.

Mirza Çabuk'un henüz devletin başına geçmeden önce Aynoroz'daki İviron Manastırına yaptığı yardımlardan anlaşıldığı üzere dış politikasındaki hareket tarzında dini referanslar bulunmuştur. Yavuz Sultan Selim'in şehzadelik döneminde gerçekleştirdiği Gürcistan seferlerinde Osmanlı ordusuna rehberlik etmesi ve padişahlığı dönemindeki İran seferinde ise ordunun iâşe ihtiyacını karşılaması, karşı koyamayacağı güç karşısında tâbi olma ve vergi verme yöntemine başvurduğunu göstermektedir. İâşe teminindeki gecikmesinin ilişkilerin gerilmesine neden olduğunu gördüğünde İspir Kalesini rızaen teslim etmesi ise

geri çekilme yönteminin bir örneğidir. Kendisinden yaklaşık yarım asır önce, babası Atabek II. Gorgora'nın "inançsız" olarak nitelediği Osmanlı Padişahını, II. Gorgora'nın oğlu olan Mirza Çabuk "Devletin güneşi ve saadeti" olarak nitelemiştir. Bu örnek dahi, Atabek Devleti'nin kısa sürelerde değişen dinamiklere göre dış politikasını büsbütün değiştirebildiğini göstermektedir.

Atabek Devleti'nin son döneminde dış politikasını belirleyen temel dinamik Osmanlı-İran ilişkileri olmuştur. Posof halk hikâyeciliğinde Atabek Gorgora ve Manuçehr'in annesi ve arka plandaki asıl yönetici olan Dedis-İmedî'nin Çıldır Meydan Muharebesinden önce oğlu Manuçehr'e söylediğine inanılan "Harbi izle, Acem kazanırsa Şah'a, Urum kazanırsa Padişah'a itaat et" sözü, Atabek Devleti'nin 310 yıl boyunca dış politikasının temel paradigmasını oluşturan "iktidarı koruma" anlayışını ve "güçlünün yanında konumlanma" prensibini veciz şekilde ortaya koyan önemli bir örnektir. Manuçehr de Atabek Devleti'nin son dış politika hamlesini bu yönde gerçekleştirmiş ve din değiştirme yöntemiyle hanedanının 250 yıl daha bölgeyi yönetmesini sağlamıştır.

KAYNAKÇA

A-Arşiv belgeleri

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

B-Kitaplar

Allen, W.E.D. (1932). *A History of the Georgian People*, London.

Berdzenişvili, N. & Canaşa S. (1997). *Gürcüstan Tarihi*, (Çeviren: H. Hayrioğlu), İstanbul: Sorun Yayınları.

Brosset, M. F. (2003). *Gürcüstan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, (Çeviren: H. D. Andreasyan), Ankara: TTK Basımevi.

Brosset, M. F. (1849). *Histoire de la Géorgie*, St. Petersbourg.

Danişmend, İ. H. (2011). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, (3. Cilt), İstanbul.

Fallmerayer, J. P. (2011). *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, (Çeviren: A. C. Eren), Ankara: TTK Basımevi.

Haydar Çelebi. (tarihsiz). *Haydar Çelebi Ruznâmesi*, (Hazırlayan: Yavuz Senemoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser.

Lomsadze, Ş. (2013). *Samtshe-Djavakheti*, (Çeviren: R. Tsikhelashvili), Tiflis.

Kartlis Tskhovreba (2014). (Editors: R. Metreveli and S. Jones), *Georgian National Academy of Sciences*, Tbilisi: Artanuji Publishing.

Kırzioğlu, M. F. (1953). *Kars Tarihi*, (1. Cilt), İstanbul.

Kırzioğlu, M. F. (1998). *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Ankara: TTK Basımevi.

Kırzioğlu, M. F. (1992). *Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, Ankara: TTK Basımevi.

Küttükoğlu, B. (1993). *Osmanlı-İran Siyâsi Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

Orbelean, Step'annos, (2015). *Step'annos Orbelean's History of the State of Sisakan*, (Çeviren: Robert Bedrosian), New Jersey.

- Özder, M. Â. (1971). Tarihte Çıldır Atabegleri ve Torunları, Erzurum.
- Özgüdenli, O. G. (2009). Gazan Han ve Reformları (1295-1304), İstanbul.
- Subaşı, Ö. (2015). Gürcü-Moğol İlişkisi (Güney Kafkasya 1220-1346), İstanbul: Kitabevi.
- Pius, P., Petri, H., & Hopper, M. (1571). *Aeneae Sylvii Piccolominei Senensis, Qvi Post Adeptvm Pontificatvm Pivs Eivs Nominis Secvndvs Appellatus Est, Opera Quæ Extant Omnia, Nunc Demum Post Corruptissimas æditiones Summa Diligentia Castigata & In Unum Corpus Redacta, Quorum Elenchum Uersa Pagella Indicabit. His Quoqve Accessit Gnomologia Ex Omnibus Sylveii Operibus Collecta, Basileae: ex officina Henricpetrina.*
- Tamaraşvili, M. M. (1902). İstoria Katolikobisa Kartvelta Şoris, Namdvili Sabutebis Şemotanit Da Ganmartebit XIII Saukunidan Vidre XX Saukunemde, Tplisi: Avtoris Mier Gamotsemuli.
- Yılmaz, M. Ç. (1981). Şu Bizim İspir, İstanbul: İspir Turizm Kültür ve Kalkındırma Derneği.
- Zeyrek, Y. (2001). Târîh-i Osman Paşa, Ankara.
- C-Ansiklopedi maddeleri, Bildiriler ve Makaleler
- Alptekin, C. (1991). Atabeg, Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (s. 38-40), Cilt: 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ateş, Abdurrahman, (2015), Şehzade Selim ve Şah I. İsmail'in Gürcistan Seferleri (XVI. Yüzyılın İlk Çeyreği), *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 2, 97-110.
- Gippert, Jost, (2017), Kartvelology in the Digital Age: On the Trail of Mzeçabuk, *Pro Georgia. Journal of Kartvelological Studies*, T. 27, 163-190.
- Göyünç, Nejat, (1963), Salomon Schweigger ve Seyahat-Nâmesi, *Tarih Dergisi*, Cilt: 13 Sayı: 17-18, 119-140.
- Kavrelişvili, Roin, (2014), Tarihi Kaynak Olarak Meskhuri Davitnis Kronika, Uluslararası Sempozyum: Ahıska Türklerinin Dünü, Bugünü, Yarını, 14-15 Kasım 2014, Bursa.
- Subaşı, Ömer, (2017), XIII. Yüzyılda Güney Kafkasya'da Selçuklu İzleri: "Atabeglik Müessesesi ve Atabegler", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2 Kafkasya Özel Sayısı, 507-537.
- Sümer, F. (1991). Argun, Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (s. 355-357), Cilt: 3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yücel, Yaşar, (1970), Candar-Oğulları Beyliği (1439-1461), *Belleten*, Cilt: 34 Sayı: 135, 373-407.
- D-Sözlü kaynaklar
- Adı ve soyadı: Hükümdar Ricaloğlu, doğum tarihi ve yeri: 20.04.1940 Posof/Ardahan, ölüm tarihi ve yeri: 05.10.2018 Posof/Ardahan.

E-Görseller

- Görsel 1: Soldan sağa Sargis Cakeli, Beka Cakeli ve II. Sargis Cakeli'yi tasvir eden Sapara Manastırı freski (www.wikiwand.com/az/I_Beka erişim tarihi: 04.01.2019)
- Görsel 2: Atabek Mirza Çabuk'un Yavuz Sultan Selim'e yazdığı mektup (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Sayı: E. 8309.)
- Görsel 3: Schweigger'in seyahatnamesinde, Atabek Gorgora'nın portresinin yer aldığı sayfalar (Schweigger, S. (1608). *Ein neue Reiss Beschreibung auss Teutschland nach Constantinopel und Jerusalem*, Nuremberg, s. 86-87.)
- Görsel 4: Atabek Manuçehr Mustafa Paşa'nın Saray'da kabulünü anlatan bir minyatür (Şehinşâhnâme, İÜ Ktp., FY, nr. 1404, vr. 122^a dan detay, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cildir-eyaleti> erişim tarihi: 04.01.2019)

EDİTÖR
DOÇ. DR. İHSAN KURTBAŞ

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -I-

SOSYO-POLİTİK, KÜLTÜREL VE İKTİSADİ BAĞLAMDA
DEĞERLER, POTANSİYELLER VE YAKLAŞIMLAR

EDİTÖR
DOÇ. DR. İHSAN KURTBAŞ

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -I-

SOSYO-POLİTİK, KÜLTÜREL VE İKTİSADİ BAĞLAMDA
DEĞERLER, POTANSİYELLER VE YAKLAŞIMLAR

Ahmet Kutsi Tecer'in, Anadolu'nun henüz keşfedilmemiş değerlerini hatırlatan o meşhur şiirine atıfla, '*orda bir yer var uzakta...*' demekten kendimizi alıkoyamıyoruz, konu Ardahan olunca... Coğrafi uzaklığının da beraberinde getirdiği, görece bir yalıtılmışlık içerisinde olan Ardahan ili ile ilgili pek az akademik çalışma vardır. Bu bakımdan, nice değer ve potansiyelleri henüz tam anlamıyla keşfedilmemiş ve kayda geçirilmemiş olan Ardahan'la ilgili yapılacak her türlü bilimsel çalışma, büyük önem taşımaktadır.

Bu bağlamda kitabın hazırlanmasındaki temel amacımız; Ardahan'ın kronik sorunlarının yakından incelenmesinin yanı sıra, ilin hâlen bakir sayılabilecek pek çok değerleri, varlıkları ve potansiyelleriyle ilgili geniş ve ayrıntılı bir bilimsel envanter oluşturabilmektir. Nitekim Ardahan, taşıdığı kadim birikimi ve gücüyle, ayrıca ekonomik, sosyal ve kültürel alandaki zenginlikleriyle, ülkemizin kalkınmış mekânlarından biri olmaya muktedir; geçmişten günümüze özü her daim gür, güzide bir Anadolu toprağıdır.

Ardahan siyaseti, tarih ve arkeolojisi, edebiyat ve kültürü, sosyo-ekonomisi, hayvancılığı ve arıcılığını konu alan ve değerlendiren 21 bilimsel makaleden oluşan bu kitap, bir şehir monografisidir. Ancak Ardahan ili, tarihi, yer altı ve yerüstü pek çok zenginlikleri ile tek bir kitapta, bütünüyle tüketilemeyecek ölçüde, geniş bir değer spektrumuna sahip olduğundan, "Ardahan Değerlemeleri I", serimizin ilk kitabıdır.

Yerel yöneticilerden, siyasal aktörlere, akademisyenlerden bürokratlara kadar çok farklı kesimlerin ilgisini çekebileceğine inandığımız bu kitabın, disiplinlerarası niteliği ile Ardahan'la ilgili önemli bir boşluğu dolduracağını düşünüyoruz.

NOBELBİLİMSELESERLER

NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD ŞTİ.
Markasıdır.

Rasımpaşa Mah. Rıhtım Cad. Nemlizade Sok. Güleryüz Apt.
No:9 Daire:3 Kadıköy / İSTANBUL Tel-Faks: +90 216 418 20 10
nobel@nobelyayin.com|okuyucu@nobelyayin.com

www.nobelyayin.com

nobelyayin | nobelkitap | nobelcocuk | nobelyasam | nobelcocukyayin

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ

-|-

Sosyo-Politik, Kültürel ve İktisadi Bağlamda Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar

Editör

Doç. Dr. İhsan Kurtbaşı

Yazarlar

Doç. Dr. İhsan Kurtbaşı
Adem Keser
Dr. Öğr. Üyesi Ali Haydar Soysüren
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Uyaniker
Emre Gezer
Dr. Öğr. Üyesi Sami Patacı
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Oral Patacı
Dr. Öğr. Üyesi Hamza Kolukısa
Prof. Dr. Şüreddin Memmedli
Dr. Öğr. Üyesi İkrâm Çınar
Prof. Dr. Adem Üzümcü
Arş. Gör. Tarık Duran
Arş. Gör. Ramazan Taşçı
Prof. Dr. Ali Çımat
Dr. Öğr. Üyesi Güven Gürkan İnan
Dr. Öğr. Üyesi Arzu Kılıç
Prof. Dr. Berrin Filizöz
Arş. Gör. Dr. Mehmet Gür

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Bilen
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Topcuoğlu
Dr. Öğr. Üyesi Kutay Üstün
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Eştürk
Doç. Dr. Seymur Ağazade
Dr. Öğr. Üyesi Ertan Doğan
Arş. Gör. Ömer Atalay
Doç. Dr. Ötügen Senger
Öğr. Gör. Kemal Yazıcı
Doç. Dr. Aziz Gül
Doç. Dr. Mahir Murat Cengiz
Prof. Dr. Ahmet Güler
Dr. Selim Bıyık
Zir. Müh. Gökhan Kavak
Yük. Müh. Abdurrahman Aydın
Arş. Gör. Emre Uğurlutepe
Prof. Dr. Osman Kaftanoğlu

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -I- Sosyo-Politik, Kültürel ve İktisadi Bağlamda Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar

Editör: Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

Bilimsel Eserler No. : 193
ISBN : 978-605-2149-92-8
Basım Sayısı : 1. Basım, Mart 2019

© Copyright 2019, NOBEL BİLİMSEL ESERLER SERTİFİKA NO.: 20779

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz. 'NOBEL BİLİMSEL ESERLER' Bir Nobel Akademik Yayıncılık markasıdır.

Genel Yayın Yönetmeni : Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Yayın Koordinatörü : Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Redaksiyon : Samet Tekin -samet@nobelyayin.com-
Sayfa Tasarım : Leyla Kurt -leyla@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım : Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı ve Cilt : Atalay Matbaacılık / Sertifika No.: 15689-
Büyük Sanayi 1 Cad. Elif Sok. No.:7/236-237 İskitler / ANKARA

Kütüphane Bilgi Kartı

Kurtbaş, İhsan.

ARDAHAN DEĞERLEMELERİ -I- Sosyo-Politik, Kültürel ve İktisadi Bağlamda Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar / İhsan Kurtbaş

1. Basım. XXII+ 532 s. 16x23,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.

ISBN: 978-605-2149-92-8

1. Siyaset 2. Kültür 3. Ekonomi 4. Ardahan

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı mh. 2465 sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat Şaşmaz-ANKARA - siparis@nobelyayin.com-

Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65

E-Satış: www.nobelkitap.com - www.atlaskitap.com - **Bilgi:** esatis@nobelkitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Ana Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, Başarı Dağıtım, D&R mağazaları, Dost Dağıtım, Güneş Dağıtım, Kitapsan, Nezh Kitabeveleri, Prefix, Remzi Kitabeveleri, TveK Mağazaları

SUNUŞ

Üniversiteler, toplumların teknik ve insanî düzeydeki beklenti ve ihtiyaçlarını karşılamak üzere bilgiyi üreten, ürettiği bilgiyi işleyerek, bölgesi, ülkesi ve insanlık için anlamlı ve yararlı çıktılara dönüştüren bilimsel merkezlerdir. Ardahan Üniversitesi, hedef olarak Kafkasya, Orta Asya ve Uzak Doğu'ya açılan bir bilim kapısı olmayı, kendi hinterlandındaki bu geniş coğrafyanın ihtiyaçlarını gözeterek bilimsel faaliyetler yapmayı, işbirlikleri geliştirmeyi ve bölgesel kalkınmada içinde bulunduğu coğrafyanın ufku olmayı misyon edinmiş bir üniversitedir. Bu misyon doğrultusunda Üniversitemiz, fikri ve vicdanı hür, milli ve kültürel değerlerine bağlı, eleştirel düşünen, girişimci, başarılı ve üstün nitelikli bireyler yetiştirme hedefi doğrultusunda, hitap ettiği coğrafyanın potansiyellerini açığa çıkararak, katma değerler üretme yolunda emin adımlarla ilerlemektedir.

Bu doğrultuda kuruluşundan bu yana henüz on bir yıl geçmiş olan Üniversitemiz, bir yandan güçlü bir fizikî alt yapı oluşturmaya çalışırken, öte yandan özgür çalışma ortamı içerisinde, çalışanlarının mensup olmaktan gurur duyduğu, niceliksel ve niteliksel bakımdan yetkin akademik kadrosuyla eğitim/öğretim faaliyetlerine başarıyla devam etmektedir. Bu kapsamda, küreselleşen dünyayı iyi okuyup, bölgemizin ve ülkemizin gerçeklerini göz ardı etmeden, kalite odaklı araştırma ve projeler üretmenin, patent çalışmaları yapmanın gayreti içinde olan Üniversitemiz; şehirle bütünlük bir şekilde, kamu ve özel sektör işbirliğini sağlayarak, bilgiyi teknolojiye dönüştürmeye odaklanmıştır. Bu hedef çerçevesinde, Üniversitemiz, ilimizin, bölgemizin ve uzandığı coğrafyanın geliştirilmeye açık somut/soyut zenginliklerini gün yüzüne çıkarmaktadır. Kanaatimce Ardahan gibi kadim bir ilimizin, bilimsel olarak etraflıca incelenmesi için Üniversitemiz, önemli bir ortam sağlamaktadır.

Tarihsel düzeyde, Üniversitemize adını veren Ardahan ilimiz, geçmişte Türklerin Anadolu'ya giriş ve geçit kapısı iken; günümüzde Kafkasya ve Orta Asya'ya açılan kapımız olma özelliği ile jeopolitik önemini korumaktadır. Açılması beklenen Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ve Borçka'da inşası planlanan Muratlı Gümrük Kapısı ile birlikte, Ardahan ve çevresi, ülkemiz açısından stratejik bir öneme sahip olmasının yanı sıra; muazzam düzeyde turistik ve lojistik fırsatlarıyla öne çıkmaktadır. Ekonomik açıdan, sahip olduğu et, süt, tereyağı, kaşar ve bal gibi hayvansal ürünler göz önünde bulundurulduğunda, Ardahan, yapılacak yeni yatırımlarla, sosyo-ekonomik kapasitesi açığa çıkarılması gereken güzide bir ilimizdir. Sosyal düzeyde ise; örf, adet, gelenek, görenek ve folklorik zenginlikleri ile pek çok kıymeti bünyesinde taşıyan Ardahan'ın yerel kaynaklarının bilimsel bilgiler ışığında incelenip, ekonomik ve toplumsal bir kıymete dönüştürülmesi konusunda Üniversitemizin, sorumlu kurumların başında geldiği bir gerçektir.

Bu bağlamda, Üniversitemiz üzerine düşen görevi yerine getirme hususunda, somut projeler üreterek önemli katkılar sağlamaktadır. Nitekim bugüne kadar gerçekleştirdiği birçok bilimsel etkinliğin yanı sıra; Üniversitemizin 10-12 Ekim 2018 tarihlerinde düzenlemiş olduğu I. Uluslararası Siyaset ve Sosyal Bilimler Sempozyumu, bu vizyonun bir tezahürü olarak alanındaki önemli bir boşluğu doldurmuştur. Sempozyumun ana teması olan Ardahan Değerlemeleri başlığı altındaki çalışmaların toplandığı bu kitap, ilimizin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi yapısıyla ilgili kapsamlı ve özgün bilgilerin ortaya çıkmasını sağlayan ilk 'derleme kitap' olma özelliğini taşımaktadır. Üniversitemizin ön ayak olduğu bu kıymetli çalışmanın, ilgili okurlara yarar sağlamasını içtenlikle temenni ederim.

Prof. Dr. Mehmet Biber
Ardahan Üniversitesi Rektörü

EDİTÖRDEN

Anadolu folkloru ile ilgili önemli çalışmalar yapmış olan şair Ahmet Kutsi Tecer'in, Anadolu'nun henüz keşfedilmemiş değerlerine ilişkin, belli bir yakınma içeren, o meşhur şiirine atıfla, '*Orda bir yer var uzakta...*' demekten kendimizi alıkoyamıyoruz, konu Ardahan olunca... Coğrafi uzaklığının da beraberinde getirdiği, görece bir yalıtılmışlık içerisinde olan Ardahan ile ilgili pek az akademik çalışma vardır. Bu bakımdan, nice değer ve potansiyelleri henüz tam anlamıyla keşfedilmemiş ve kayda geçirilmemiş olan Ardahan'la ilgili yapılacak her türlü bilimsel çalışmanın, çok kritik bir önemi haiz olduğunu düşünüyorum. Bununla birlikte, geniş bir perspektifi gerektirebilecek bu tür çalışmaların yapılması; ilin tarihsel, sosyolojik ve ekonomik açıdan yeniden inşası için gerekli hamleleri tetikleyebilecek ve uzun vadede toplumsal bellek oluşturabilecek bir potansiyel taşımaları bakımından, oldukça büyük değer taşımaktadır.

Bu çerçevede münferit çalışmaların ötesinde, Ardahan'la ilgili kapsamlı bir envanter oluşturma düşüncemiz; aslında nice zamandır köklü bir şekilde içimizde yer etmiş idi. Sözü edilen bu arzumuzu gerçekleştirebilme mecralarımızdan biri, 10-12 Ekim 2018 tarihinde Üniversitemiz ev sahipliğinde gerçekleştirdiğimiz I. Uluslararası Siyaset ve Sosyal Bilimler Sempozyumu oldu. Elinizdeki bu kitap, sözünü ettiğim I. Uluslararası Siyaset ve Sosyal Bilimler Sempozyumu'nun 'Ardahan Değerlemeleri' adlı kategorisinde sunulmuş olan ve hakem değerlendirmesinden geçmiş makalelerden yapılan bir 'seçki' niteliğindedir.

Kitabın hazırlanmasındaki temel hedefimiz; siyasetinden ekonomisine, edebiyat ve kültüründen hayvancılığına kadar, Ardahan'ın pek çok farklı boyutunun bilimsel şekilde ele alınmasıdır. Öncelikli amacımız ise; Ardahan'ın kronik sorunlarının yakından incelenmesinin yanı sıra, ilin hâlen bakir sayılabilecek pek çok değer, varlık ve potansiyelleriyle ilgili geniş ve ayrıntılı bir bilimsel kaynak oluşturabilmektir. Nitekim Ardahan, taşıdığı kadim birikimi ve gücüyle, ayrıca ekonomik, sosyal ve kültürel zenginlikleriyle, ülkemizin kalkınmış mekânlarından biri olmaya muktedir; geçmişten günümüze özü her daim gürr, kıymetli ve güzide bir Anadolu toprağıdır.

Tarihsel açıdan Ardahan'daki Türk varlığı, M.Ö. 720 yılında bir Türk kavmi olan Kıpçaklar'ın ataları olan Kimmerler'e dek uzanır. Şehir, adını 628 yılında Hazar Türklerinin bir kolu olan Arda Türklerinin eline geçmesinden

sonra almıştır. 1069’da Alparslan tarafından fethedilerek Selçuklu Devleti’nin egemenliğine giren Ardahan, 1551 yılında ise Osmanlı İmparatorluğu’na katılmıştır. 1828-1855 yıllarında Kars ve Batum ile birlikte savaş tazminatı olarak Ruslar’a bırakılan Ardahan; 40 yıl sonra, 1918 yılında Osmanlı İmparatorluğu’na iade edilmiştir. Ancak bundan altı ay sonra, Mondros Ateşkes Anlaşması’yla Ermeni ve Gürcülerin işgaline uğramış, ardından 23 Şubat 1921’de düşman işgalinden kurtarılmıştır. Yakın tarihimizde, 7 Temmuz 1921’de vilayet yapılan Ardahan, 1926 yılında ilçe yapılarak Kars’a bağlanmış; 1992 yılında ise tekrar il statüsüne kavuşmuştur. Bu çerçevede Türklerin Anadolu’ya giriş kapısı olan Ardahan, yaklaşık olarak 3 bin yıldır, Türk milletinin şanlı tarihinin kadim bir parçasıdır. Turistik açıdan, ekonomik, kültürel, folklorik, coğrafi ve turistik bakımdan, ülkemizin potansiyel zenginliği oldukça fazla olan illerinden biridir. Neticede pek çok kıymeti bünyesinde bulunduran Ardahan ilini, burada bütün boyutlarıyla ifade edebilmem mümkün olmayacağından, kitabın adının yansıttığı ve çalışmanın üzerine inşa olunduğu temel formülasyonu, aşağıda üç madde altında, kısaca, özetlemek isterim.

İlk olarak, ‘Ardahan **Değerlemeleri**’ başlığında ‘değerleme’ kelimesine bir açıklık getirmek isterim. Değerleme kavramı literatürde, maddi kıymetlerin vergi kanunlarında gösterilen gün ve zamanlardaki değerlerinin saptanması işlemidir. Hukuki açıdan değerlendirme, ‘kıymet takdiri’ anlamında kullanılmaktadır. Gündelik dilde ise, bir malın değerini belirlemek, takdir, değer biçme ve değerlendirmeye yargıda bulunma gibi anlamlara gelmektedir. Bu çerçevede ‘değerleme’ tabiri, Ardahan ilinin yer altı ve yer üstü varlıklarının tespitine hizmet edebilecek akademik yaklaşımları vasıflandırmak üzere kullanılmıştır. Bu çerçevede disiplinlerarası çalışmaları gerektirecek böylesi bir girişim; pek çok kişinin gözünden Ardahan’ın varlık ve potansiyellerine ilişkin bir takım spesifik değerlemelerin sistematik bir sentezinin yapılmasını gerektirir.

İkinci olarak, kitabın alt başlığında, **Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar** şeklinde üç ana kavram yer almaktadır. Bu kavramlar, makalelerin içeriğine ve niteliğine uygun olarak belirlenmiştir. *Değerler* kavramı, Ardahan’ın sahip olduğu maddi ve manevi varlıklarını ele alan çalışmaları işaret etmek için tercih edilmiştir. *Potansiyeller* kavramı, Ardahan’ın hâlihazırda görünür olan ve gelecekte açığa çıkarılabilecek gizil güçlerini ifade etmek için kaleme alınan makaleleri yansıtmaktadır. *Yaklaşımlar* kavramı ise, yazarların tespit ettiği Ardahan’a ilişkin sorunlara, çözüm önerilerine ve kişisel yaklaşımlara atfen kullanılmıştır. Dolayısıyla Ardahan’ın siyaseti, tarihi ve arkeolojisi, edebiyatı ve kültürü, sosyo-ekonomisi, hayvancılığı ve arıcılığını ele alarak çeşitli değerlendirmelerde bulunan bu kitap; bir nevi bir şehir monografisidir.

Üçüncü olarak, kitabın başlığında bir numaralandırmaya gidilerek 'Ardahan Değerlemeleri I' ifadesi kullanılmıştır. Buradaki maksadımız; bu çalışmada eksik bırakmış olabileceğimiz bazı hususları, serinin sonraki çalışmalarında telafi yoluna gidebilme hakkımızı saklı tutmaktır. Nitekim Ardahan ili, geniş bir perspektifle, etraflıca, ele alınmayı gerektiren pek çok varlık ve potansiyeli ile tek bir kitapta bütünüyle tüketilemeyecek ölçüde geniş bir değerler spektrumuna sahiptir. Böylesi bir zenginliğin ancak uzun vadeli ve uzun erimli çalışmalarla ortaya çıkarılabileceğine ve serimlenebileceğine inanıyoruz.

Burada bu yazıyı sonlandırırken; kitap fikrinin ortaya çıktığı ilk andan itibaren, engin birikim ve tecrübeleri ile bize yol gösteren, cesaretlendiren ve bizlerden hiçbir desteği esirgemeyen Ardahan Üniversitesi Rektörü, Sayın Prof. Dr. Mehmet Biber Hocamız'a en içten teşekkür ve şükranlarımı sunuyorum.

Yerel yöneticilerden, siyasal aktörlere; akademisyenlerden bürokratlara kadar çok farklı kesimlerin ilgisini çekebileceğine inandığımız bu kitabın, disiplinlerarası niteliği sayesinde, Ardahan'la ilgili önemli bir boşluğu dolduracağını düşünüyoruz.

Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	III
Editörden.....	V

ARDAHAN SİYASETİ

BÖLÜM 1

SİYASİ MESELE TEMELLİ OY VERME DAVRANIŞI VE SEÇMEN TERCİH VE KARARLARININ OLUŞMASINDA REEL SORUNLARIN ETKİSİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA Ardahan İli Örneği

Doç. Dr. İhsan Kurtbaş

Özet.....	3
Giriş.....	5
1. Araştırmanın Metodolojisi	7
2. Araştırma Bulgularının Analizi Ve Değerlendirilmesi.....	9
2.1. Sosyodemografik Özellikler	10
2.2. Genel ve Yerel Sorun Algısı	12
2.2.1. Ekonomi, İşsizlik ve Yoksulluk Sorunu	16
2.2.2. Altyapı Sorunları ve Geri Kalmışlık Sorunu (%27,0).....	18
2.2.3. Terör Sorunu.....	22
2.2.4. Tarım Ve Hayvancılık Politikalarıyla İlgili Sorun.....	22
2.2.5. Siyaset Ve Siyasal Aktörlerle İlgili Sorunlar.....	25
2.2.6. Eğitim Sorunu	27
2.2.7. Diğer Sorunlar.....	29
2.3. Siyasal Tercihlerin Oluşmasına Etki Eden Faktörler Üzerine Kısa Bir Betimleme	29
2.3.1. Siyasal Bilgi/Bilinç Düzeyi ve Siyasal Tercihlerin Oluşmasında Reel Sorunların Etkisi.....	31

2.3.2. Seçmenlerin Kararlarının Netleşme Zamanı Üzerinden Bağlamsal Bir Değerlendirme	32
Sonuç	37
Kaynakça	41

BÖLÜM 2

SOSYAL MEDYA VE SİYASAL KATILIM İLİŞKİSİ: Ardahan İli Örneğinde Üniversite Gençliği Üzerine Bir Araştırma

Adem Keser

Özet	43
Giriş	44
1. Siyasal İletişim Süreci	46
2. Sosyal Medya Ve Sosyal Medyanın Özellikleri	48
2.1. Sosyal Medyanın Araçları	49
2.2. Sosyal Medya ve Geleneksel Medyanın Karşılaştırılması	50
2.3. Dijital Aktivizm	51
2.4. İfade Özgürlüğü Alanı Olarak Sosyal Medya	52
2.5. Siyaset ve Sosyal Medya	54
3. Yöntem	56
3.1. Hipotezler	57
3.2. Bulgular	58
3.2.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri ve Siyasete İlgili Düzeyleri	58
3.2.2. Katılımcıların Bir Önceki Milletvekili Genel Seçimlerinde (1 Kasım 2015) Oy Kullanma Durumu ve Oy Verdikleri Partiye Olan Bağlılık Düzeyi	59
3.2.3. Katılımcıların Gelecekte Aktif Siyasette Görev Alma Düzeyi	61
3.2.4. Katılımcıların Sosyal Medya Kullanım Sıklığı ve Sosyal Medya Kullanım Süreleri	62
3.2.5. Katılımcıların Sosyal Medya Üzerinden Siyasal Bir Gruba, Etkinliğe Üye Olma ve Siyasal Gösteri, Miting veya Eyleme Katılma Düzeyi	63
3.2.6. Katılımcıların Sosyal Medyada Politik Tartışmalara Girme ve Politik Paylaşımlarda Bulunma Düzeyi ve Sosyal Medyada Politik Varlık Göstermeme Sebepleri	64
3.2.7. Katılımcıların Cinsiyete Göre Sosyal Medya ve Siyaset ile İlgili Görüşlerinin Farklılaşma Düzeyi	66

3.2.8. Katılımcıların Sosyal Medya ve Siyaset ile İlgili Görüşlerinin Siyasete İlgili Düzeyine Göre Farklılaşma Düzeyi	68
Sonuç.....	70
Kaynakça	72

BÖLÜM 3

ARDAHAN HALKEVİ DENEYİMİ: Miyon ile Gerçeklik Arasındaki Mesafe

Dr. Öğr. Üyesi Ali Haydar Soysüren, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Uyaniker

Özet	75
Giriş.....	77
1. Kuruluş Ve Misyon	78
1.1. Ardahan Halkevi'nin Kuruluşu.....	81
2. Yıllara Yayılan Atalet	84
2.1. Kadro Sorunu	87
2.2. Mali Zayıflığın Girdabında	92
2.3. Yıllara Yayılan Mekan Sorunu.....	96
Sonuç.....	103
Kaynakça	105
EKLER (Belge Örnekleri).....	109

ARDAHAN'IN TARİH VE ARKEOLOJİSİ

BÖLÜM 4

YENİ ARAŞTIRMALARIN SONUÇLARINA GÖRE ARDAHAN'IN ARKEOLOJİK BULUNTULARI

Dr. Öğr. Üyesi Sami Patacı

Özet	119
Giriş.....	120
1. Merkez İlçe Arkeolojik Buluntuları	121
1.1. Ölçek-Kalecik Tepesi Kalesi ve Yerleşimi.....	122
1.2. Ölçek-Kuzey Kalesi.....	122
1.3. Gölgeli Kalesi.....	123

1.4. G6lgeli-G6neybatı Kalesi ve Yerleşimi.....	124
1.5. G6lgeli Y6ksek Yayla Arkeolojik Alanı.....	125
1.6. Samanbeyli Savunma Yapısı.....	125
1.7. Hask6y Y6ksek Yayla Arkeolojik Alanı.....	126
1.8. Hask6y G6zетleme Kulesi	126
1.9. Beşiktaş Kalesi, Yerleşimi ve Kurganları	127
1.10. Sulakyurt Demir ağı ve Orta ađ Seramik Buluntuları Alanı.....	128
1.11. ağlayık-Doğu Savunma Yapısı	128
1.12. ađlayık-Kuzeydođu Kalesi.....	129
1.13. Bayramođlu Kalesi.....	130
1.14. Bağdaşan Savunma Yapısı	131
2. Çıldır İlçesi Arkeolojik Buluntuları	132
2.1. Akçakale Adası 6ren Yeri.....	132
2.2. Senger Tepe Kalesi (Sur ile G6clendirilmiş Mevsimlik Yerleşimi).....	134
2.3. Semiha Şakir Y6ksek Yayla Yerleşimi ve Ağılı.....	136
2.4. Kotanlı Eskiçađ Arkeolojik Alanı	136
2.5. Dođankaya Demir ağı ve Orta ađ Seramik Buluntuları Alanı.....	137
2.6. Şeytan Kalesi Eskiçađ Seramik Buluntuları	137
3. G6le İlçesi Arkeolojik Buluntuları	138
3.1. Kayaaltı (Omega) Kalesi	138
3.2. K6pr6l6 Y6ksek Yayla Arkeolojik Alanı	139
3.3. obank6y Kalesi ve Yerleşimi	139
3.4. obank6y H6y6đ6	140
3.5. Kuzupınarı Kalesi ve Yerleşimi	141
3.6. Bellitepe-Batı Kulesi	143
3.7. Bellitepe-Doğu Kulesi ve Eskiçađ Ağılı.....	144
3.8. Bellitepe Kalesi	145
3.9. Baleşme-Kayınlık Kulesi	146
3.10. Baleşme-Şipşirik Kulesi.....	147
3.11. Baleşme-Tekmezar Kulesi ve Yerleşimi.....	148
3.12. Baleşme-am Ormanı Eskiçađ Arkeolojik Alanı	148
3.13. Durucasu-Şimşimik Kalesi	149
Sonuç.....	150
Kaynakça.....	152
Resimler	154

BÖLÜM 5
ARDAHAN'DA TARİHİ BİR CAMİ:
Suhara Köyü Camii

Dr. Öğr. Üyesi Özlem Oral Patacı

Özet	165
Giriş	167
1. Çıldır Tarihi Hakkında Genel Bilgi	168
2. Suhara Köyü Camii Mimari Özellikleri	170
3. Suhara Köyü Camii'nin Tarihî Geçmişi ve Tarihlendirilmesi	173
Sonuç	179
Kaynakça	181
Fotoğraflar ve Çizimler	182

BÖLÜM 6
POSOF'TA KURULAN ATABEK DEVLETİ'NİN DIŞ POLİTİKASI

Emre Gezer

Özet	191
Giriş	192
I. Kuruluş Döneminde Atabek Devleti'nin Dış Politikası	194
II. Bağımsızlık Döneminde Atabek Devleti'nin Dış Politikası	197
III. Zayıflama Döneminde Atabek Devleti'nin Dış Politikası	202
IV. Yıkılış Döneminde Atabek Devleti'nin Dış Politikası	205
Sonuç	209
Kaynakça	211

ARDAHAN'IN EDEBİYAT VE KÜLTÜRÜ

BÖLÜM 7
ÂŞIK CİNASÎ'NİN ŞİİRLERİNDE ARDAHAN

Dr. Öğr. Üyesi Hamza Kolukısa

Özet	215
Giriş	216
1. Âşık Cinasî Kimdir?	218

2. Âşık Cinası'nın Şiirlerinde Ardahan	219
Sonuç	237
Kaynakça	238

BÖLÜM 8
1894 YILI TİFLİS'İN GÜRCÜCE İVERİA GAZETESİNDE
ARDAHAN SANCAĞINA YOLCULUK İZLENİMİ

Prof. Dr. Şureddin Memmedli

Özet	239
Giriş	240
1. Ön Bilgiler	240
2. Ardahan'ın Coğrafi Konumu Hakkında	241
3. Gökdağ Hakkında	243
4. Göller Hakkında	243
4.1 Aktaş/Hozapın Gölü	243
4.2. Çıldır Gölü	244
5. Taşköprü Hakkında	245
6. Köyler Hakkında	246
6.1. Akçakale	246
6.2. Çamdıra	246
6.3. Cala	247
6.4. Cambaz	247
6.5. Taşbaşı	248
7. Çıldır Terekeme Ailesinde Misafirlik	248
8. Kör İsmail'in Mertliği	250
9. Kiliseler Hakkında	251
10. Coğrafi İsimlerin Yorumu	252
Sonuç	254
Kaynakça	255

BÖLÜM 9
BİR POSOF MASALININ ETNOPEDAGOJİK YÖNDEN İNCELENMESİ:
Tilkiyle Nine

Dr. Öğr. Üyesi İkrâm Çınar

Özet	257
Giriş	258
1. Etnopedagoji	259
1.1. Etnopedagojinin Etkili Aracı: Masal	260
1.2. Değer Ve Değerler Eğitimi	261
2. Yöntem	262
2.1. Masal Hakkında	262
3. Bulgular Ve Yorum	263
Sonuç	268
Kaynakça	269
Ek-1. Masal	270

ARDAHAN'IN SOSYO-EKONOMİSİ

BÖLÜM 10
ARDAHAN İLİNİN SOSYO-EKONOMİK DURUMU VE GÜRCİSTAN İLE DIŞ
TİCARETİNİN 2010-2017 DÖNEMİNDEKİ GELİŞİMİ

Prof. Dr. Adem Üzümcü

Özet	275
Giriş	276
1. Ardahan İlinin Sosyo-Ekonomik Durumu	278
2. Gürcistan Ekonomisi ve Gürcistan-Türkiye Dış Ticaretinin Gelişimi	289
3. Ardahan İlinin 2010-2017 Döneminde Dış Ticaretinin Gelişimi	291
4. Ardahan İlinin 2010-2017 Döneminde Gürcistan İle Dış Ticaretinin Gelişimi ve Özellikleri	297
Sonuç	304
Kaynakça	306

BÖLÜM 11
ARDAHAN İLİNE YAPILAN KAMU YATIRIMLARININ
ETKİNLİKLERİNİN VERİ ZARFLAMA ANALİZİ
(VZA) YÖNTEMİYLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Arş. Gör. Tarık Duran & Arş. Gör. Ramazan Taşcı & Prof. Dr. Ali Çımat

Özet	309
Giriş	311
1. Yöntem	311
1.1. Veri Zarflama Analizi ve Etkinlik Ölçüm Yönteminin Seçilmesi	311
1.2. Veri Zarflama Analizine İlişkin Teorik Çerçeve	312
1.3. Karar Verme Birimleri (KVB) ve Girdi-Çıktı Değişkenlerinin Seçilmesi	314
2. Bulgular	316
Sonuç	320
Kaynakça	323

BÖLÜM 12
BİLİMSEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİNİN ÜNİVERSİTE
SANAYİ İŞBİRLİĞİNİN GELİŞTİRİLMESİNDEKİ ROLÜ
Ardahan İli Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Güven Gürkan İnan

Özet	325
Giriş	326
1. Üniversite-Sanayi İşbirliği	327
2. Üniversite-Sanayi İşbirliği Kanalları	330
3. Bilimsel Araştırma Yöntemleri	333
4. Ardahan İli Özelinde Üniversite-Sanayi İşbirliği Modeli	335
Sonuç	341
Kaynakça	343

BÖLÜM 13
MARKALAŞMADA TEMEL ADIM:
Marka Tescili ve Ardahan

Dr. Öğr. Üyesi Arzu Kılıç & Prof. Dr. Berrin Filizöz

Özet	347
Giriş	348
1. Marka	349

2. Marka Türleri	352
3. Marka Tescili	353
4. Ardahan; Genel Ekonomik Ve Marka Tescil Durumu	354
5. Araştırma Amacı, Yöntem Ve Kısıtlar	358
6. Bulgular	359
Sonuç	363
Kaynakça	365

BÖLÜM 14

POSOF'UN TRA2 BÖLGESİ İÇİNDEKİ YERİ VE GELİŞME EKSENLERİ BAĞLAMINDA KALKINMA PROJELERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Ar. Gör. Dr. Mehmet Gür & Dr. Öğr. Üyesi Ömer Bilen &
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Topcuoğlu & Dr. Öğr. Üyesi Kutay Üstün

Özet	367
1. Posof İlçesinin TRA2 Bölgesindeki Yeri ve Mevcut Durumu	369
1.1. Konumu, Coğrafyası ve İklimi	369
1.2. Tarihçesi	370
1.3. Demografik Yapısı	371
1.4. Ekonomik Yapı	371
1.5. Tarım, Hayvancılık ve Arcılık	372
1.6. Doğal Yapı ve Turizm	374
2. TRA2 2014-2203 Bölge Planı Vizyonu ve Gelişme Eksenleri	377
3. Araştırma Yöntemi Ve Sonuçlar	379
3.1. Kantitatif Araştırma Sonuçları	380
3.2. Kalitatif Araştırma Sonuçları	382
4. POSOF için Önerilen Kalkınma stratejileri ve Projeleri	385
Sonuç	388
Kaynakça	390

ARDAHAN HAYVANCILIĞI

BÖLÜM 15

ARDAHAN İLİ BÜYÜKBAŞ HAYVANCILIK SEKTÖRÜ MEVCUT DURUM SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Özlem Eştürk & Doç. Dr. Seymur Ağazade

Özet	393
Giriş	395
1. Türkiye’de Büyükbaş Hayvancılık	397
2. Ardahan İlinde Büyükbaş Hayvancılığın Mevcut Durumu	402
3. Materyal ve Yöntem	404
4. Araştırma Bulguları	405
Kaynakça	415

BÖLÜM 16

ARDAHAN YÖRESİNDEN MEVSİMSSEL OLARAK TOPLANAN SÜT VE KAŞAR PEYNİRİ ÖRNEKLERİNDE AFLATOKSİN M1 DÜZEYLERİNİN ARAŞTIRILMASI

Dr. Öğr. Üyesi Ertan Doğan

Özet	417
Giriş	418
1. Materyal ve Metot	422
1.1. Materyal	422
1.1.1. Süt Numuneleri	422
1.1.2. Kaşar Peyniri Numuneleri	422
1.1.3. Aflatoksin M1 ELISA Test Kiti	423
1.1.4. Süt Numunelerinin Analize Hazırlanması	423
1.1.5. Peynir Numunelerinin Analize Hazırlanması	423
1.2. Metot	424
2. Bulgular	424
2.1. Yaz Dönemi Toplanan Süt ve Kaşar Peynirlerine Ait Analiz Sonuçları	424
2.2. Sonbahar Dönemi Toplanan Süt ve Kaşar Peynirlerine Analiz Sonuçları	424
2.3. Kış Dönemi Toplanan Süt ve Kaşar Peynirlerine Ait Analiz Sonuçları	425
2.4. İlkbahar Dönemi Toplanan Süt ve Kaşar Peynirlerine Ait Analiz Sonuçları	425

Sonuç.....	426
Kaynakça.....	435

BÖLÜM 17
ARDAHAN İLİ GÖLE İLÇESİ BÜYÜKBAŞ
HAYVANCILIK SEKTÖRÜNÜN SWOT ANALİZİ İLE DEĞERLENDİRİLMESİ

Arş. Gör. Ömer Atalay & Doç. Dr. Ötügen Senger

Özet.....	439
Giriş.....	440
1. Türkiye’de Büyükbaş Hayvancılık.....	441
1.1. Göle İlçesinde Büyükbaş Hayvancılık.....	443
2. Literatürde Büyükbaş Hayvancılık Sektörünün Swot Analizi İle Değerlendirilmesi	447
3. Materyal	449
4. Metot.....	450
5. Araştırma Bulguları.....	450
5.1. SWOT Analizi.....	461
Sonuç.....	465
Kaynakça.....	467

ARDAHAN ARICILIĞI

BÖLÜM 18
ARDAHAN ARICILIĞININ POTANSİYELİ

Kemal Yazıcı

Özet.....	471
Giriş.....	472
1. Ardahan’da Arıcılık Neden Önemlidir?	474
1.1. Arı Irkı.....	474
1.2. Koloni Sayısı.....	475
1.3. Ana Arı Üretimi.....	477
1.4. Meralar ve Mera Kapasiteleri.....	477
2. Ardahan’ın Organik Bal Üretimi Açısından Önemi	478
Sonuç.....	480
Kaynakça.....	481

BÖLÜM 19
ARDAHAN İLİ ARICILIK İŞLETMELERİNDE
KOLONİ YÖNETİMİNDE YAPILAN BAŞLICA YANLIŞLIKLAR

Doç. Dr. Mahir Murat Cengiz

Özet	483
Giriş	484
1. Eğitim Yetersizliğinin Yetiştiricilerin Koloni Bakım ve Yönetim Uygulamalarına Yansımaları	485
1.1. Popülasyon Kontrolü	486
1.1.1. İki Ana Arılı Koloni Yönetim Sistemi	488
1.1.2. Koloni Destek Sistemi	490
1.1.3. Paket Arı Sistemi	491
1.1.4. Ana Arı Hapsi	492
1.2. Mera Kullanımı	493
1.3. Damızlık Kullanımı	494
1.4. Arı Beslemesi	495
1.5. Arı Sağlığı	500
1.6. Yanlış ve Bozuk Petek Kullanımı	501
1.7. Kışlatma	501
2. Örgütlenme ve Ürünlerin Değerlendirilmesi	503
Sonuç	503
Kaynakça	504

BÖLÜM 20
KAFKAS BAL ARISI GEN MERKEZİ VE KORUNMASI İÇİN ALTERNATİF
YÖNTEMLER

Doç. Dr. Aziz Gül & Doç. Dr. Mahir Murat Cengiz & Öğr. Gör. Kemal Yazıcı

Özet	507
GİRİŞ	508
1. Kafkas Bal Arısı Gen Merkezi Ve Korunması İçin Alternatif Yöntemler	510
1.1 Kafkas İzole Alanları İçerisinde Islah Çalışmaları Yapılmalı	510
1.2 Yapay Tohumlama Çalışmalarına Yer Verilmeli	511
1.3 Elde Edilen Genetik Materyaller Dondurularak Korunmalı	512
SONUÇ	514
KAYNAKÇA	516

BÖLÜM 21
ARDAHAN YÖRESİ ARISININ
(*Apis mellifera caucasica* G.) ANADOLU VE DİĞER BAZI ARI IRKLARI İLE
MORFOLOJİK, DAVRANIŞ, PERFORMANS VE ÜREME ÖZELLİKLERİ
YÖNÜNDE KARŞILAŞTIRILMASI

Prof. Dr. Ahmet Güler & Öğr. Gör. Kemal Yazıcı & Dr. Selim Bıyık &
Zir. Müh. Gökhan Kavak & Zir. Yük. Müh. Abdurrahman Aydın &
Arş. Gör. Emre Uğurlutepe & Prof. Dr. Osman Kaftanoğlu

Özet	520
Giriş.....	521
1. Materyal ve Metot.....	522
2. Bulgular	523
2.1. Performans ve Davranışı	523
2.1.1. Avantajları	523
2.1.2. Dezavantajları	524
2.2. Morfolojik Yönden Genel Karakterizasyonu	525
Sonuç.....	529
Kaynakça	531

